

SAMSUN-ÇARŞAMBA' DA ÇANTI TEKNİĞİ'NDE İNŞA EDİLMİŞ AHŞAP CAMİLERİN KORUNMALARINA YÖNELİK BELGELEME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI*

A DOCUMENTATION AND ASSESMENT APPROACH FOR THE CONSERVATION OF THE WOODEN MOSQUES BUILT WITH THE “ÇANTI” TECHNIQUE IN SAMSUN-ÇARŞAMBA

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 08 Ağustos 2019	Received: August 08, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 19 Aralık 2019	Peer Review: December 19, 2019
Kabul: 3 Ağustos 2021	Accepted: August 3, 2021

DOI : 10.22520/tubaked.2021.23.001

Çiğdem FURTUNA** - Demet ULUSOY BİNAN***

ÖZET

Karadeniz Bölgesi'nde kullanılan ahşap yapım sistemlerinden olan “çanti tekniği” ile inşa edilmiş camiler; bölgede yoğun olarak görülen, ancak hızla yok olma tehlikesi altında olan taşınmaz kültür varlıklarındandır. Korumanın ilk adımının korunacak olanın doğru tanımlanıp belgelenmesi olması doğrultusunda, bu çalışma “çanti tekniği” ile inşa edilmiş camilerin özgünlük ve bütünlüğünü oluşturan yapısal özelliklerini, biçimsel değerlerinin ve bozulma durumlarının belgelenmesine yönelik özel envanter fişleri geliştirilmesi ve alanda bunun kullanılmasını içermektedir. Yapılan araştırmada pilot bölge olarak seçilen Samsun ili Çarşamba ilçesinde yer alan ahşap camilerin güncel plan rölöveleri çıkarılmış, konum verileri doğrultusunda haritalanmış ve fotoğraflanarak belgelenmiştir. İncelenen yapıların mimari özelliklerini tanımlayan plan ve cephe organizasyonları ve öğeleri ile, özgünlük ve bozulma durumlarını saptayan “Kültür Varlığı Envanter Fişi” dışında; yapıların içinde bulunduğu alanı; coğrafi, sosyal, yapısal açıdan tanımlayan “Yerleşme Envanter Fişi” oluşturulmuştur. Yörede “çanti tekniği” ile inşa edilen belgelenmemiş camiler mevcuttur. Samsun'da benzer camilerin sayısı 100'ü geçmektedir. Ahşap çanti yapım sisteminin yalnız camilerde değil kırsal mimaride farklı yapı türlerinde de kullanıldığı bilinmektedir, ancak günümüzde birçoğu yitirilmiş durumdadır ve yitirmeye devam edilmektedir. Bu araştırmada, özgün yapım sistemi ve işleve sahip kültür varlığı niteliğindeki

* Bu makale, birinci yazar tarafından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, “Restorasyon Tarihi Çevre Değerlendirme Programı”nda Prof. Dr. Demet Ulusoy BİNAN danışmanlığında 2018 yılında tamamlanmış olan “Samsun-Çarşamba'da Çanti Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Rest.Uzm.Y.Mimar.

e-posta: cgdmfirtn@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6358-1234

*** Prof. Dr., MSGSÜ Mimarlık Bölümü.

e-posta: demet.binan@msgsu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3513-6576

özel bir belgeleme yöntemi geliştirilmeye çalışılmış; bu doğrultuda Çarşamba ilçesinde yer alan tüm çantı camilerin belgelemesi yapılmıştır. Ana amaç, korunması gerekli kültür varlığı niteliğindeki yapıların görünürlüğünü arttırarak koruma altına alınmasını sağlamak, yapılara özgü envanter fişi geliştirilerek bölgedeki benzer yapıların tümünün bütüncül belgelenmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, çantı tekniği, Samsun, Çarşamba, envanter sistemi, ahşap cami, belgeleme.

ABSTRACT

Mosques built with “çantı” technique, which is a construction technique commonly used in the Black Sea Region, are among the widely-observed immovable cultural properties of the region, yet in danger of extinction. Accurate identification and documentation processes are the initial steps of their conservation. Therefore, in parallel with this purpose, this study aims to provide and apply a special inventory system for recording the structural properties, the formal values and the determination status, comprising uniqueness and integrity of the mosques built with ‘çantı’ techniques. As a pilot region Samsun, Çarşamba district is selected. In the study, the current building surveys of the wooden mosques are produced. Besides, they are photographed and mapped according to location data. In addition to a “Cultural Heritage Inventory Form” which covers plan and facade organizations and elements defining the architectural features of the surveyed buildings, uniqueness and deterioration status a “Location Inventory Form”, which defines the area surrounding these buildings in terms of as well as their geographical, social and structural characteristics, is created as well. In the region, there also exist undocumented mosques built with “çantı technique”. There are more than a hundred similar mosques in Samsun. It’s known that, “çantı technique” is not only used in the mosques, but also in the rural buildings. However, today most of them have already vanished and continue to vanishing. In this research, a documentation method specific to cultural properties featuring original construction system and function is developed. Accordingly, all “çantı” mosques in Çarşamba are documented. The main purpose is to ensure protection of cultural assets by increasing their visibility, and to enable the holistic documentation of similar buildings in the region by developing an inventory form specific to cultural properties.

Keywords: Wood, çantı technique, Çarşamba, inventory system, wooden mosque, documentation.

GİRİŞ

Samsun ilinde 100'ün üzerinde, Çarşamba ilçesinde ise 16 adet “ahşap çantı” tekniği ile inşa edilmiş Cuma Camisi bulunur. En eski cami, deondokronoloji test sonucuna göre (Kuniholm 2004: 139) Çarşamba İlçe merkezinde yer alan Göğceli (1206) Cami'dir. “Ahşap çantı” caminin bölgedeki varlığı Cumhuriyet sonrası dönemde de devam etmiştir. İkiztepe kazılarında ortaya çıkarılan ve Tunç Çağı'nın sonlarına ait olan kalıttan (Bilgi 1996: 157-168), yöreye ait ahşap yığma yapım tekniğinin çok eskilere dayandığı anlaşılmaktadır. Yörede 7000 yıllık¹ (Danışman 1986: 142) geçmişini bulunan “ahşap çantı” sistemin günümüze ulaşmış örnekleri, dini yapı olmaları nedeniyle çoğunlukla korunmuş cami yapılarıdır. Yörede; Karakaya, Porsuk, Muşçalı, Dalbahçe ve Ustacalı köylerinde belgelenmemiş sivil mimarlık “ahşap çantı” yapı örneklerine rastlanılmıştır. Yerel halk ile yapılan görüşmelerde birçok çantı tekniğinde inşa edilmiş konutun söküldüğü veya taşındığı aktarılmıştır.

Samsun ilinde bulunan “ahşap çantı” camilerden 14 tanesinin yer aldığı “Samsun Ahşap Camiler” (Samsun Valiliği 2011) kitabında Çarşamba ilçesinde yer alan 6 caminin fotoğraflarına yer verilmiştir. Ayrıca Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırlanmış doktora tezinde; çalışma alanında bulunan Göğceli², Şeyhhabıl, Orduköy, Kuşhane ve Porsuk camilerine yer verilmiştir (Bayraktar 2005). Ustacalı ve Kocakavak Camileri (Nefes 2012), Paşayazı Cami (Nefes 2010) ve Şeyh Habil Cami' sine (Şahin 2004) ait makalelerde camiler sanat tarihi açısından incelenmiştir. Ayrıca “ahşap çantı” yapım sisteminin detaylı incelendiği “Samsun, Kavak'taki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları- Dere Camisi Restorasyon Projesi Önerisi” isimli mimarlık alanında hazırlanmış bir yüksek lisans tezi (Uzun 2016) bulunmaktadır.

Samsun ili başta olmak üzere benzer coğrafyalarda “ahşap çantı” tekniğiyle inşa edilmiş ve belgelenmemiş çok sayıda cami ve sivil mimarlık eserleri bulunmaktadır. Bu yapılara özgü yapım tekniğine ilişkin detaylı akademik çalışmaların dışında, aynı tip yapıların korunmalarına yönelik bütüncül belgeleme ve haritalandırma çalışmalarının ivedilikle yapılması gerekmektedir. Yapılan çalışmada ahşap çantı tekniğiyle yapılmış yapıların görünürlüğünün artırılarak korunmalarına yönelik olarak bütüncül bir belgeleme

yöntemi geliştirmek için yapılara özgü envanter fişi oluşturmak ve doğru belgeleme- değerlendirmeyle korunmaları hedeflenmiştir. TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kılavuzu ilkeleri doğrultusunda, Kırsal Mimarlık Envanter Fişi (Türkiye Bilimler Akademisi 2003: 53-72) ile “Doğu Karadeniz Örneğinde Su Değirmenlerinin Belgelenmesi ve Korunması Konusunda Bir Yöntem Araştırması” doktora tezi kapsamında geliştirilmiş olan “Türkiye kırsal kültür varlıkları değirmen envanteri” modelindeki (Çorapçıoğlu, Binan 2017: 228-248) sorgulamalardan yararlanarak yerleşme ve yapı ölçeğinde iki ayrı fiş oluşturularak yapılara özgü “ahşap çantı cami envanter modeli” oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma alanında bulunan camiler, geleneksel yöntemlerle ölçülerek plan rölöveleri hazırlanmıştır. Tüm camiler Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Yer Bilimleri Harita Görüntüleyicisi üzerinden koordinat sistemine göre konumlandırılıp, coğrafi bilgi sistemine bağlı olarak haritalandırılmıştır.

Camilerin ve bulunduğu yerin fiziksel, coğrafi ve sosyal bağlamda incelenmesi sonucu oluşturulan envanter fişleri; bu kapsamda incelenen yapıların sorgulanması ve çözümlenmelerinin yapılmasına, dolayısıyla korunmaları için ortak verilerin oluşumuna olanak verecektir.

Ahşap çantı camilere özgü oluşturulan envanter sistemi ile 16 adet caminin belgelenmesi yapılarak; envanter fişindeki sorgulamaların camilerin özgünlük ve bütünlük değerleriyle mimari özelliklerinin ortaya konularak, yapısal sağlamlık durumları doğrultusunda bütüncül bir koruma yaklaşımının ortak verileri olarak kullanılabilirliği düşünülmüştür.

SAMSUN-ÇARŞAMBA'DA ÇANTİ TEKNİĞİ'NDE İNŞA EDİLMİŞ AHŞAP CAMİLERİN ÖZELLİKLERİ

Çantı'nın kelime anlamı: “Ormanlık bölgelerde ağaç gövdeleri üst üste yığılarak yapılan ev”dir (Hasol 2012: 47). Çantı tekniği halk arasında ‘çivisiz’ olarak geçmektedir. Bunun nedeni ağaç tomruklarının kabukları alındıktan sonra köşe noktalarda birbirlerine bindirilerek oturtulmasıdır. Yapım sistemi sökülebilirlik ve taşınabilirlik açısından sınırsız hareket özgürlüğüne sahiptir. Bu konuda (Özgüner 1970: 35); “Esasen Doğu Karadeniz’de yıkmak yerine sökmek deyimini kullanılır. Kagir yapı için kullanılan “yapmak” ve “yıkmak” yerine ahşap evler için “çatmak” ve “sökmek” deyimleri çok yerindedir” diye belirtir.

YAPIM VE ONARIM TARİHLERİ

Çalışma alanında bulunan ahşap çantı camiler 13. yy. ile 20. yy. arasında inşa edilmişlerdir.

Göğceli Cami; 1206 yılında inşa edilmiştir (Kuniholm 2004: 136).

¹ İkiztepe'deki en geç yerleşme evresinden kısa bir süre sonra yörede Klasik devirlerin başladığı ve bu devirlere ait ahşap yapı geleneğinin varlığı ile ilgili bilgilerin Klasik Devir yazarlarının sağlandığı göz önüne alınır, yöredeki ilk insan topluluklarının kurdukları yerleşmelerden başlayarak günümüze kadar süren, bir başka deyimle yaklaşık 6500- 7000 yıllık bir ahşap yapı geleneğinin varlığı söz konusudur (Danışman 1998: 142).

² Göğceli Cami için farklı adlandırmalar mevcut olup (Gökçeli, Göçeli, Kökçeli, Mezarlık Camii vb.) Bayraktar'ın çalışmasında “Gökçeli Camii” olarak anılmıştır.

Şeyh Habil Cami; 1211 yılına tarihlendirilmiş (Kuniholm 2004: 136) olup en eski camilerdir. Şeyh Habil Cami'nin giriş kapısında, Hicri 1115,1228, 1240, 1267 tarihleri belirtilmiş olup bu tarihlerde yapının onarım geçirdiği düşünülmektedir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/11).

Aşağı Donurlu Cami; Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinde yer alan Dosya İnceleme Raporu'nda caminin günümüze kadar üç kere taşındığı ve Göğceli Cami ile benzerlik gösterdiği belirtilerek 13. yy.'a tarihlendirilmiştir. Fakat tarihlendirilmenin neye göre yapıldığı belirtilmemiştir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/10 2013).

Orduköy Cami; Samsun Ahşap Camiler (2011) kitabında, Taceddinoğlu Hasan Bey'in H.827 / M.1423-24 tarihlerinde Ordu Köyü'nü başkent edininip burada bir mescit yaptırdığı şeklindeki kayıtlara bakarak 1420'li yıllarda yaptırılmış olabileceğini öne sürülürken (Samsun Valiliği 2011: 29), Samsun İl Özel İdaresi Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri (2003: 354) yayınında yapım tarihi 1884 olarak belirtilmiştir. Orduköy Cami'nin giriş kapısında H.1302 (1900) tarihi yazılıdır (Samsun İl Özel İdaresi 2003: 354). Bu tarihin onarım tarihi olduğu düşünülmektedir.

Gökçeli Cami; Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşiv (SKVKBKMA) dosyasında Müze Müdürlüğü'nce hazırlanmış raporlarında; 14.-15. yy. arasında (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/59 2013) inşa edilmiş olduğu ve caminin orijinal yerinin Gökçeli köy mezarlığı olup daha sonra şu anki yerine taşındığı belirtilmiştir.

Kuşhane Cami'; 15-18. yy. arasında inşa edildiği düşünülen girişinde Arap rakamları ile yazılı olan 1933, son cemaat mahalli giriş kapısı üzerinde ise 1954 tarihlerinin onarım tarihleri oldukları düşünülmektedir (Bayraktar 2005: 52).

Kocakavak Cami; '15-18. yy. arasında inşa edildiği düşünülen caminin (Nefes 2012: 158) kapı üzerinde bulunan tamir kitabesinde 1848-1849 yılları kazanmıştır. Cami doğu dış cephe yüzeyinde ise "Bafralı Hatipoğlu Paşa Efendi 1323" hicri tarihi bulunmaktadır (SKVKBKA, Kurul Dosya No: 55.05/65).

Ustacalı Cami; 15-18. yy. arasında inşa edildiği düşünülen caminin beden duvarlarında 1171 (M. 1757-1758), 1277,1287 tarihleri kazılıdır. Bu tarihlerin yapının geçirdiği onarımların tarihleri olduğu düşünülmektedir (Nefes 2012: 38).

Karakaya Cami'nin 18.yy.'da (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/62 2013) inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

Muşçalı Cami'nin 18.yy.'da inşa edilmiş olduğu belirtilmektedir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/63 2013).

Dalbahçe Köyü Cami; 18.yy.'da inşa edilmiş olabileceği belirtilmektedir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/58 2013).

Yukarı Kavaçık Cami; 18-19.yy. arasında inşa edildiği belirtilmektedir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/66 2013).

Porsuk Cami; Harim kapısı ve minber üzerinde H.1276 tarihlerine rastlanmaktadır. Bayraktar, harim kapısı ve minberde yer alan kitabelerden anlaşılacak üzere yapıyı 1859-1860 yılları arasına tarihlendirmiştir (Bayraktar 2005: 126), ancak Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivinde bu tarihin onarım tarihi olduğu, yapıda bulunan süslemelerin üslubunun 16. yy. geleneğine uygun olarak 17.yy.'da inşa edildiği belirtilmiştir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/61 2013).

Turgutlu Cami; Çevre sakinlerinden alınan bilgilere göre en az 200 yıllık bir geçmişi olduğu aktarılmıştır (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/51 2012).

Konukluk Cami; 20.yy. yapısı olduğu belirtilmiş, bu bakımdan "ahşap çantı" cami yapılarının son temsilcilerinden olduğu ifade edilmiştir (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/64 2013).

Paşayazı Cami; Doğu cephesinde yer alan girişin sağında kazılmış yazıya göre H.1324 (1906) yılında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (Nefes 2010: 386).

Dendrokronolojik analizlerle Göğceli ve Şeyh Habil camileri 13. yy.a tarihlenmiştir. Diğer camiler için yapılan tarihlendirmelerin, yapıların mimari ve sanatsal özellikleri açısından değerlendirilerek oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Doğru bir tarihlendirme için diğer camiler bütününde de dendrokronolojik analizlerin yapılması önemlidir.

Sahada çalışılan 16 adet yapıdan yalnızca Kuşhane, Orduköy ve Göğceli camilerinin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanarak belgelemesi ve onarımları³ yapılmıştır (Furtuna 2018).

³ Göğceli Cami 2004 yılında (SKVKBKA, Kurul Dosya No: 55.05/5) onarım görmüştür. Kuşhane Cami ve Orduköy Cami'nin ise 2017'de yapılan saha ziyaretinde onarım geçirmiş olduğu görülmüştür (Furtuna 2018: 37).

KONUMLARI

Çalışma alanında 16 adet “ahşap çanti” cami bulunmaktadır (Şekil 1)⁴.Yapılar ilçe merkezinde yer alan Göğçeli Cami dışında, köylerde inşa edilmişlerdir. Karakaya Cami ve Konukluk Cami ilçe merkezine en uzak olan ve konumları dolayısıyla ulaşılabilirliği günümüzde en zor olan camilerdir. Can, camilerin konumları ile ilgili; yerleşim birimlerinden uzakta ve çoğunlukla mezarlık içlerinde yer aldıklarını belirtir. Bunun nedeni olarak ise; İslam’ın ilk dönemlerinde Cuma namazının sadece tek bir camide kılındığını ancak zamanla artan cemaat sayısı nedeniyle birden fazla caminin inşa edildiğini belirtir ve camilerin birkaç köyün bir arada namazı kılabilirleri konumlarda inşa edildiklerine işaret eder. Buradan da anlaşılacağı üzere camilerin konumlarında en önemli etken çevredeki köylere eşit mesafede olacak şekilde merkezde kurgulanmasıdır. Göğçeli Cami ise inşa edildiği dönemde yerleşim merkezinden uzakta olup zamanla ilçenin büyümesiyle yerleşim merkezinde kalmıştır (Can 2004: 69). Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami, Porsuk Cami, Karakaya Cami, Konukluk Cami su kaynaklarına da yakın olan camilerdir.

Şekil 1: Çarşamba'da yer alan ahşap çanti camilerin yerleşim haritası (Furtuna 2018: 253, şek.A.1) / Site map of the wooden 'çanti' mosques in Çarşamba (Furtuna 2018: 253, şek.A.1).

Mezarlık alanı içerisinde yer alan su kaynaklarına yakın olan camilerden; **Şeyh Habil Cami**; Yayıncılar Köyü, 151 Parsel alanı sınırlarında, **Karakaya Cami**; Karakaya Köyü, Orta Mahalle, 102 Ada, 1 Parsel'de yer almakla beraber çevresinde mezar alanı yer almaktadır. **Porsuk Cami**; Porsuk Köyü, 291 Parsel sınırlarında kalan Porsuk Köyü Mezarlığı içerisinde yer almaktadır.

Mezarlık alanı içerisinde yer alıp su kaynakları ile ilişkisi olmayan camiler; **Göğçeli Cami**; Çarşamba ilçe merkezi, Hasbahçe mahallesi, 130 Ada, 30 Parsel, Göğçeli Mezarlığı içerisinde, **Kuşhane Cami**; Kuşhane Köyü, 127 Parsel'de, **Kocakavak Cami**; Kocakavak Köyü, 446 Parsel, Oğlancıklar Mezarlığı içerisinde yer almaktadır. **Ustacalı Cami**, Ustacalı Köyü, 216 Parsel, Kırıklar mevkiinde bulunan Susamcı Mezarlığı içerisinde, **Muşçalı Cami**, Muşçalı Köyü, 950 Parsel üzerinde Tartlı Mezarlığı içerisinde, **Dalbahçe Köyü Cami**; Dalbahçe Köyü, 84 parsel üzerinde yer alan mezarlık alanı içerisinde, **Yukarı Kavacık Cami**, Yukarı Kavacık Köyü, 119 Ada, 1 Parsel içerisinde yer alan Zeyfeli Mezarlığı içinde yer alır. **Turgutlu Cami**; Turgutlu Köyü, mektep yanı mevki, 42 Parsel'de yer alan mezarlık içerisinde, **Paşayazı Cami**; Paşayazı Köyü, Aşağı Mahalle, 87 Parsel'de akçaltı mevki, Yeşilirmak kıyısına ortalama 350 mt uzaklıkta yer almaktadır.

Mezarlık alanı içerisinde yer almayan ve su kaynakları ile ilişkisi olmayan camiler; **Orduköy Cami**; Ordu köyü, 112 Ada, 25, 26, 33, 34 Parsellerde yer almakta olup ağaçlık bir arazi içerisinde, **Konukluk Cami**; Konukluk Köyü, 133 Ada, 3 Parsel üzerinde Abdal çayının bir kolunun hemen yanında yer almaktadır.

Mezarlık alanı içerisinde yer almayan ve su ile ilişkisi olmayan camiler; **Gökçeli Köyü Cami**; Gökçeli Köyü, 2 Pafta, 110 Parsel'de, **Aşağı Donurlu Cami**; Aşağı Donurlu Köyü, 75 Parsel içerisinde yer alan bir bahçede yer almaktadır.

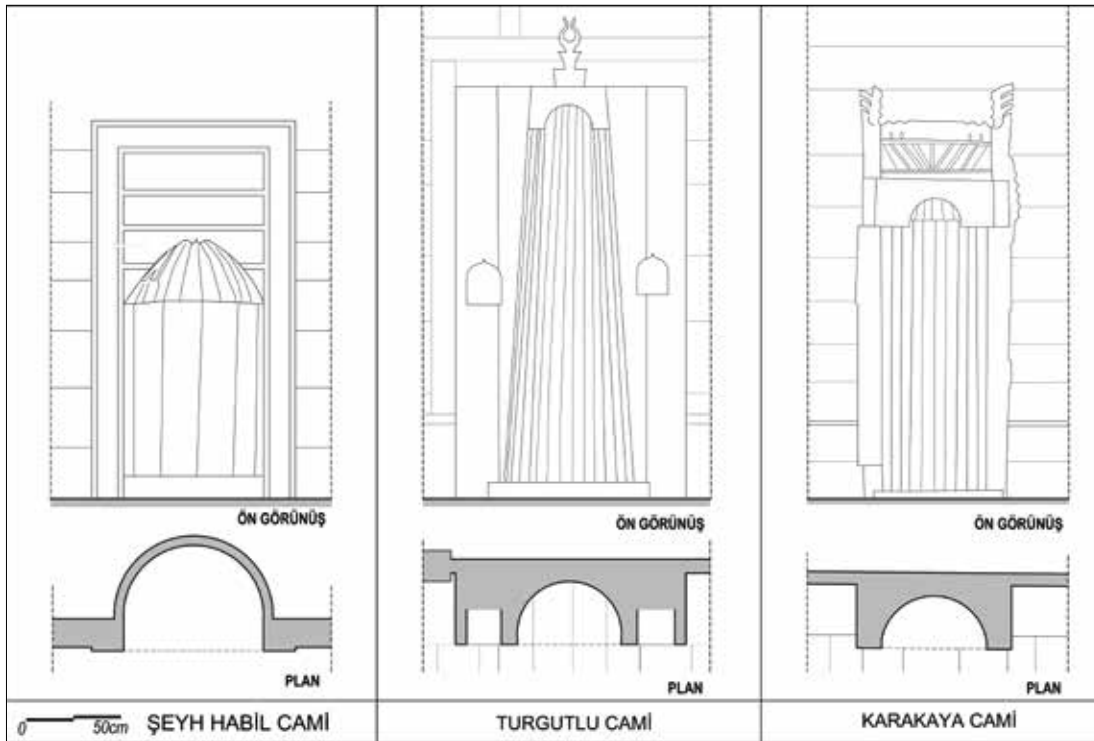
PLAN ÖZELLİKLERİ

Çalışma alanında bulunan yapılarda ezan taşı tespit edilmemiştir. Camilerin hiç birinde minare bulunmamaktadır. Ahşap Çanti Camilerde pencere, kapı, mihrap, minber, vaaz kürsüsü gibi yapı elemanlarının çoğu özgün durumdadır.

Çalışma konusu camilerden; Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami, Göğçeli Cami, Ustacalı Cami, Turgutlu Cami, Kocakavak Cami, Porsuk Cami, Karakaya Cami ve Muşçalı Cami'lerinde nitelikli mihrap⁵ detayına rastlanmıştır. Mihraplar duvarda yerleşim ve yapım detayına göre farklılık göstermektedirler. Birinci grup mihrap tipi mihrap

⁴ Harita, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (URL-1) 1/25.000 ölçekli haritasından alınan veriler, google harita altlığı (URL-2) ile karşılaştırılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

⁵ Mihrap: Ar.Camilerin kible duvarında bulunan ve imamın namaz kıldırırken durması için ayrılmış olan girintili yer”(Hasal 2012: 140).

Şekil 2: Şeyh Habil Cami, Turgutlu Cami ve Karakaya Cami'nde yer alan özgün mihrap detayları (Furtuna 2018: 178, şek.4.10)/ *Details of the mihrap in Şeyh Habil Mosque, Turgutlu Mosque and Karakaya Mosque (Furtuna 2018: 178, şek.4.10).*

duvarı yüzeyinden dışarı taşma yaparlar ve dış duvarda cepheyi farklılaştıran bir kimlik oluştururlar. Günümüzde Şeyh Habil Cami mihrap yapılanmasında bu yapısal özellik görülür. Göğceli Caminin mihrap duvarı yüzünde bulunan ahşap kapatma müdahale izlerinden bir zamanlar bu caminin mihrabının bu düzende yapılmış olduğu söylenebilir. İkinci grup mihraplar ise duvar yüzeyinin üzerine ayrı bir konstrüksiyon ile yerleştirilmişlerdir. Şeyh Habil ve Göğceli Cami dışındaki diğer camilerde mihrap bu özelliktedir (Furtuna 2018: 299). Bir diğer elemana mihrap sofası⁶dır. Mihrap sofası elemanı Şeyh Habil Cami, Turgutlu Cami, Kocakavak Cami, Karakaya Cami ve Musçalı Camilerinde bulunmaktadır. Camilerde mihrap elemanları genel olarak oldukça sadedirler. Karakaya Cami'nde farklı geometrik bir tasarım ve boyama tekniğine rastlanır (Şekil.2).

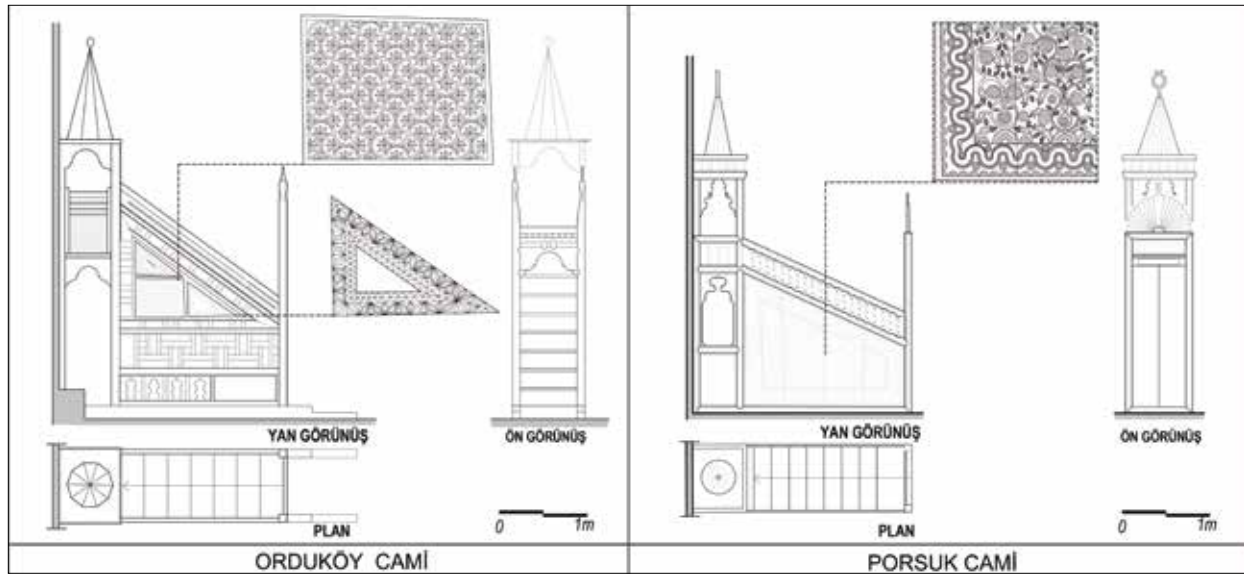
Minber sözcüğü Arapça “Nebir” kökünden geldiği, kaldırmak, yükseltmek anlamı taşıdığı belirtilir. Minber mekan adı olarak kullanılmaktadır. Cuma günleri hutbe okumak üzere çıkılan merdivenli yüksek kürsüdür (Ersoy 1993: 56). Şeyh Habil Cami, Göğceli Cami, Orduköy Cami (Şekil.3), Gökçeli Cami, Kuşhane Cami, Kocakavak Cami, Ustacalı Cami, Karakaya Cami, Musçalı Cami, Porsuk Cami (Şekil.3), Turgutlu Cami, Paşayazı Cami'nde bulunan minberler özgün durumdadır (Furtuna 2018: 300).

⁶ Mihrap sofası: Ulucamilerde mihrabın hemen önünde bulunan ve cami tabanından bir basamak kadar yüksek, genişçe bölüm (Hasol 2012: 140).

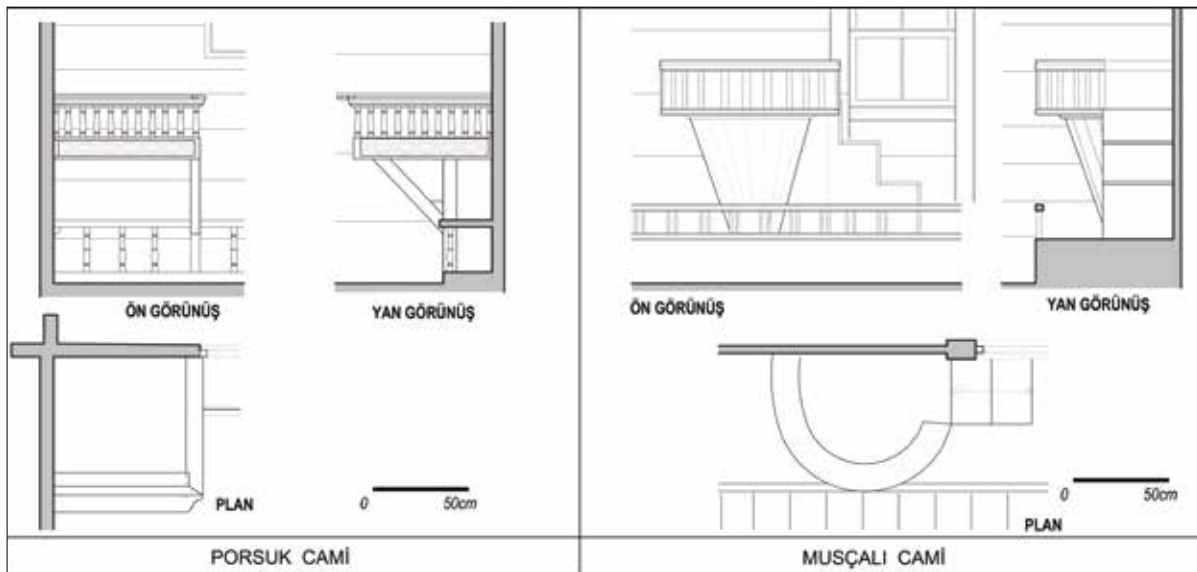
Camilerde vaaz vermeye yarayan basamaklarla ulaşılan yüksekçe sedir tipindeki yapı ögesine vaaz kürsüsü adı verilir. Göğceli Cami, Orduköy Cami, Gökçeli Cami, Kuşhane Cami, Kocakavak Cami, Musçalı Cami, Porsuk Cami (Şekil.4), Turgutlu Camilerinde özgün vaaz kürsülerine rastlanmıştır (Furtuna 2018: 301).

Can araştırmasında Samsun'dan seçmiş olduğu Göğceli ve Şeyh Habil Camileriyle beraber 12 adet “ahşap çantı” camiye inceleyerek, camilerin plan ve formlarını; harim, revak, son cemaat mahalli, mahfil mekanlarının şekillenişlerine göre değerlendirmiş ve benzer karakter gösteren yapıları belirtmiştir. Aynı zamanda ahşap yapı malzemesinin boyutlarına, yapıdaki kat oluşumuna ve cephe karakterlerine, yapılarda yer alan tezyinatların durumuna ve pencere boyutlarına göre benzerlikler gösteren yapıları ortaya koyarak genel değerlendirmelerde bulunmuştur (Can 2004: 70-77).

Bayraktar da Samsun ilçelerinde çalışma alanını genişleterek yapıların farklılıklarını ortaya koyar (Bayraktar 2005:323-328). Bayraktar, yapıları erken ve geç dönem olarak ayırdığımızda mimari düzeninde birtakım farklılıklar ortaya çıktığını belirtir. Birinci grup yapıları; harimin dikine dikdörtgen plan şeması gösteren, tek katlı, kaba işçilikle inşa edilmiş harimin önünde kapalı son cemaat mahalli bulunan veya yapıyı iki ya da üç yönden saran revakların şekillendiği, çoğunlukla üç yöne eğimli kırma çatılı, harim mekanında ayrıca tavan kaplamasının çoğunlukla yapılmadığı yapılar olarak

Şekil 3: Orduköy Cami ve Porsuk Cami'nde yer alan özgün minber detayları (Furtuna 2018: 182, şek.4.12)/ *Original minbar details of Orduköy Mosque and Porsuk Mosque (Furtuna 2018: 182, şek.4.12).*

Şekil 4: Porsuk Cami ve Musçalı Cami'nde yer alan vaaz kürsüsü detayları (Furtuna 2018: 184, şek.4.13)/ *Details of the preaching chair in Porsuk Mosque and Musçalı Mosque (Furtuna 2018: 184, şek.4.13).*

tanımlar. İkinci grup olan daha geç dönem yapılarını ise, harim planlamasında benzerlikler gösterse de tavanı kapalı ve bazı örneklerde küçük ahşap kubbelerin yapıldığı, çoğunlukla dört yöne eğimli kırma çatılı yapılar olarak tarifler. İkinci grup yapılarda ahşap perdelerle çevrili son cemaat mahalli görülmez. İki katlı revak yapılanması da bu grupta yer alır. Abidevi, kapalı ve basık cephe gösteren birinci grup yapılarırken, daha ince işçiliğin bulunduğu yüksek, ferah, büyük ve cephede çoğunlukla simetrik pencere düzeni bulunan yapılar ikinci grupta yer alır. Revakları şekillenişlerine göre inceleyen Bayraktar; U, L ve yapıyı dört yönden saran revak plan tiplerinden söz eder (Bayraktar 2005:323-328).

Çalışma alanında incelenen “ahşap çanti” camiler harim biçimine göre; mihrap duvarına dik kuzey-güney aksı doğrultusunda gelişen ve mihrap duvarı boyunca doğu-batı aksı doğrultusunda gelişen dikdörtgen harimli plan ile kare harimli plan özelliğinde tanımlanabilir (Furtuna 2018: 167). Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami, Kuşhane Cami, Orduköy Cami, Porsuk Cami, Paşayazı Cami, Aşağı Donurlu camileri mihrap duvarına dik kuzey-güney aksı doğrultusunda gelişen dikdörtgen harim plan şeması göstermektedirler. Kocakavak Cami, Gökçeli Köyü Cami, Karakaya Köyü Cami, Musçalı Cami ve Ustacalı Camileri ise mihrap duvarına dik kuzey-güney aksı doğrultusunda gelişen kareye yakın dikdörtgen harimli plan şeması göstermektedirler. Yukarı Kavacık

ve Dalbahçe Köyü⁷ Camileri ise mihrap duvarı boyunca doğu-batı aksı doğrultusunda gelişen dikdörtgen harim planı özelliğindedir. Turgutlu Cami ve Konukluk camileri ise kare harim plan şeması göstermektedir.

Bu çözümler doğrultusunda “ahşap çantı” camilerde çoğunlukla mihrap duvarına dik kuzey-güney aksı doğrultusunda gelişen dikdörtgen veya kareye yakın dikdörtgen harim plan şemasının yaygın olduğu saptanmıştır. Ayrıca harim şemasının erken veya geç dönem yapılarında ayırıcı bir özellik olmadığı da söylenebilir. Kare harim plan şeması gösteren camilerin (Turgutlu Cami, Konukluk Cami) yakın dönem camiler olduğu görülmüştür. Çarşamba’ daki “ahşap çantı” camiler arasında en büyük harim alanına sahip örnekler en eski camiler olan, Göğceli Cami ve Şeyh Habil Camisidir. Göğceli Cami çalışma alanında incelenen en eski ve en büyük harim alanına (160.08 m²) sahiptir. İkinci en büyük cami ise Şeyh Habil (104,43m²) Camisidir.

Çalışma alanında incelenen “ahşap çantı” camiler mahfil biçimlenişine göre (Şekil 5);U plan şemasında mahfil katı olan, I plan şemasında mahfil katı olmayan camiler olarak tanımlanmıştır. Karakaya Cami, Porsuk Cami, Kocakavak Cami, Yukarı Kavacık Cami⁸, Dalbahçe Cami, Konukluk Cami, Paşayazı Cami, Turgutlu camilerinde mihraba bakan U plan şemasında mahfil katı bulunurken, Ustacalı, Orduköy Cami ve Şeyh Habil Camilerinde I plan şeması gösteren mahfil katları bulunmaktadır. Göğceli Cami, Gökçeli Köyü Cami, Kuşhane Cami, Musçalı Cami ve Aşağı Donurlu Camilerinde ise mahfil katı bulunmaz. Harim mekanını üç cepheden saran U planlı mahfil katları, harim üzerinde şekillenmekte olup, Turgutlu Cami mahfil katı kuzey yönünde zemin katta bulunan kapalı son cemaat mahalli mekanının üzerine kadar uzanmaktadır. Yukarı Kavacık Cami ve Dalbahçe Cami’nde de mahfil katının kuzey kısmı zemin katta kapalı son cemaat mahalli üzerine oturmaktadır. Paşayazı Cami’nde de doğu cephede yer alan açık revak üzerinde dikmelerle oturtulan U planlı mahfil şeması izlenir. Paşayazı Cami’nin mahfil şekillenışı dolayısıyla giriş cephesi diğer yapılardan farklılaşır. En eski cami olan Göğceli Cami’nde mahfil katı bulunmayıp, en eski ikinci cami olan Şeyh Habil Cami’sinde I planlı mahfil katı bulunmaktadır. Aynı şekilde 15.yy. başı olduğu düşünülen Orduköy Cami’nde de I planlı mahfil şeması izlenir (Furtuna 2018: 168-169). “Ahşap çantı” camilerde ilk inşa edildiklerinde mahfil katı planlanmayıp, sonrasında I planlı ve U planlı mahfilin geliştirildiği düşünülebilir (Bknz. Ek: 3-6).

⁷ Dalbahçe Köyü Cami plan şeması geçirdiği müdahale sonucu özgün mekan bölüntülerini kaybetmiştir. Yapı için sahada özgün duvar izlerinin tespit çalışması yapılarak, çözümlenmeye dahil edilebilmesi için restitüsyon plan krokisi hazırlanmıştır.

⁸ Yukarı Kavacık Cami’nde mahfil şeması günümüzde I plan şeması göstermekte olup, Koruma Kurulu Arşiv dosyasında bulunan eski fotoğrafta (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/66) U plan şemasında mahfil katı görülmüş olduğundan çözümlenmeye U plan tipi şeması olarak dahil edilmiştir.

CEPHE ÖZELLİKLERİ

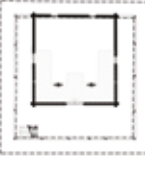

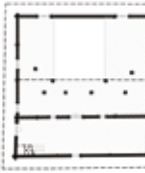
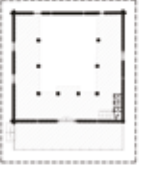

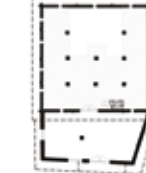

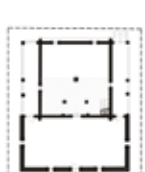

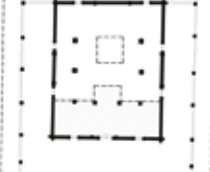
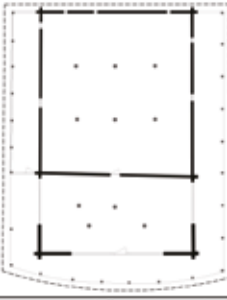
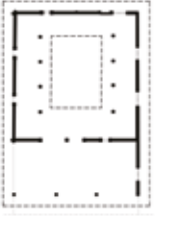
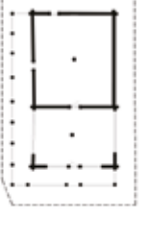
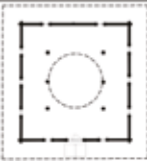
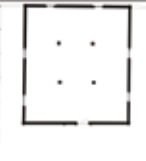
Çalışma alanında bulunan “ahşap çantı” camiler iki ya da tek katlı cephe özelliği göstermektedir. Yukarı Kavacık Cami, Porsuk Cami, Dalbahçe Köyü Cami, Karakaya Cami, Turgutlu Cami, Konukluk Cami, Paşayazı Camileri iki katlı, Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami, Aşağı Donurlu Cami, Orduköy Cami, Gökçeli Cami, Kuşhane Cami, Kocakavak Cami, Ustacalı Cami, Musçalı Cami tek katlıdır. Mahfil katı olan her cami iki katlı cephe özelliği göstermemektedir. Mahfil katında pencere bulunmaksızın yalnız harim mekanına bakan camiler tek katlı cephe özelliği gösterir (Bknz. Ek: 3-6). Çalışma alanında Porsuk Cami ve Karakaya Cami’nde harimi saran U tipi revakların iki katta da var olması cephe özelliği açısından bu camileri diğer iki katlı camilerden ayırmaktadır (Furtuna 2018: 170). Camiyi üç yönden saran ahşap dikmeler ve korkuluklarla bu camiler, mekansal açıdan daha zengindir (Bknz. Ek :5-6).

Camilerin çatısı üç ya da dört yöne eğimli kırma çatı olup çatı örtü malzemesi alaturka kiremittir. Üç yöne eğimli kırma çatılı camiler; Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami, Kuşhane Camileridir. Diğer tüm camiler dört yöne eğimli kırma çatılı olarak yapılmıştır. Ahşap çantı camilerin ilk örneklerinde üç yöne eğimli kırma çatı görülmekte olup bu camilerin mihrap cephesi diğer camilerden oldukça farklıdır (Furtuna 2018: 152-154). Cephesinde iki kat düzeni görülen camilerin tümünde çatılar dört yöne eğimli kırma çatı şeklinde inşa edilmişlerdir (Bknz. Ek: 3-6).

Çatılar

Üç yöne ve dört yöne eğimli olan kırma çatılarda saçaklar yoğun yağış alan bölge olması nedeniyle revak hizasını geçecek şekilde geniş tutulmuştur. Çatı konstrüksiyonu oluşturulurken; mahya aşığı ile ana merteklerde kertme detayına rastlanmıştır. Ana merteklere oturan merteklerin birleşimde genellikle dökme demir bulunmaktadır. Harim ve revakta yer alan ahşap dikmelerin çatı konstrüksiyonuna bağlanma detaylarında ise zıvana tekniğine rastlanmıştır (Fotoğraf 1).

Göğceli Cami’nde çatı konstrüksiyon sistemi açıkta olup kiremit altı ahşap elemanların üzerinde bulunan aşı boyası ile yapılmış desenler sanat tarihi açısından oldukça önemlidir. Yapının çatı taşıyıcı sistemi de oldukça özeldir. Mahya aşığı hizasında üst üste oturtulmuş kirişler yapının kuzey ve güney cephelerinde kavisli bir yüzey oluşturarak bir araya getirilerek çatı taşıyıcısı oluşturulmuştur (Fotoğraf 1). Kuşhane Cami’nin çatısı onarım geçirmiş olup, benzer çatı sistemi görülmektedir. Çalışma alanında bulunan yapılarda izlenebilen çatı elemanlarında çoğunlukla zıvana tekniği, kertme tekniği kullanılmış olup dökme demir çivilere rastlanmıştır.

U MAHFİL PLAN TIPI				
	KARAKAYA CAMI	PORSUK CAMI	KOCAKAVAK CAMI	YUKARI KAVACIK CAMI
				
	TURGUTLU CAMI	DALBAHÇE CAMI	KONUKLUK CAMI	PAŞAYAZI CAMI
I MAHFİL PLAN TIPI				
	USTACALI CAMI	ŞEYH HABIL CAMI	ORDUKÖY CAMI	
	MAHFİL KATI BULUNMAYAN CAMİLER			
GÖĞCELİ CAMI		GÖKÇELİ CAMI	KUŞHANE CAMI	
				
MUŞÇALI CAMI			AŞAĞI DONURLU CAMI	

Şekil 5: Camilerin mahfil şemalarına göre plan çözümlemesi (Furtuna 2018: 169, şek.4.3)/ Plan analysis of the mosques according to the "mahfil" (gathering place) schemes (Furtuna 2018: 169, şek.4.3).

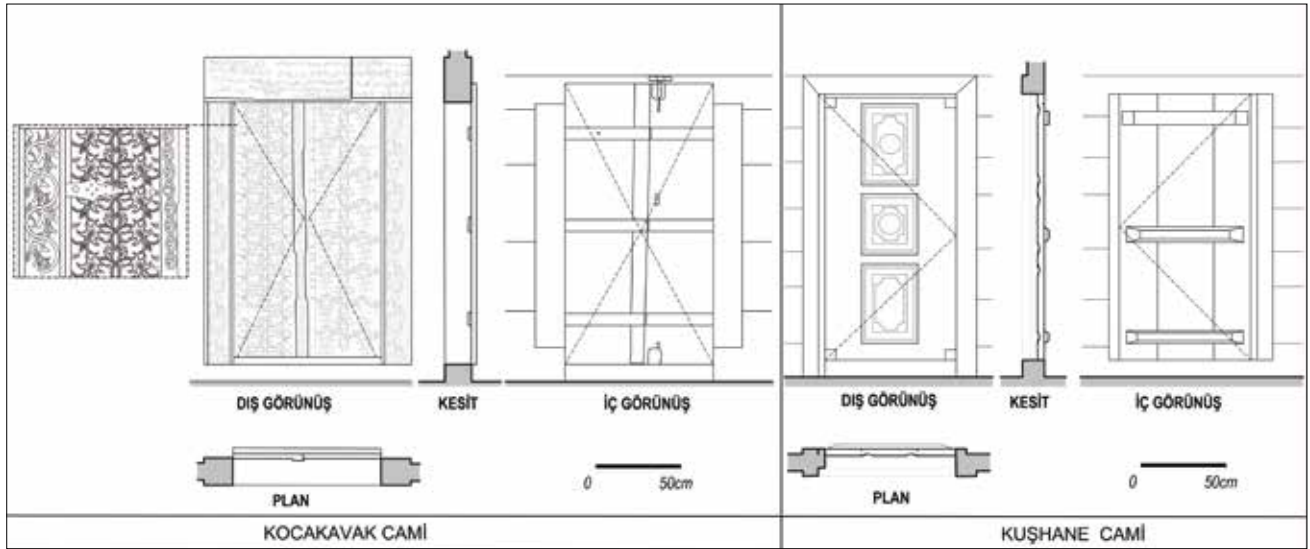
Fotoğraf 1: Çatı konstrüksiyon detayları (Furtuna 2018) / Roof construction details (Furtuna 2018).

Kapılar ve Pencereler

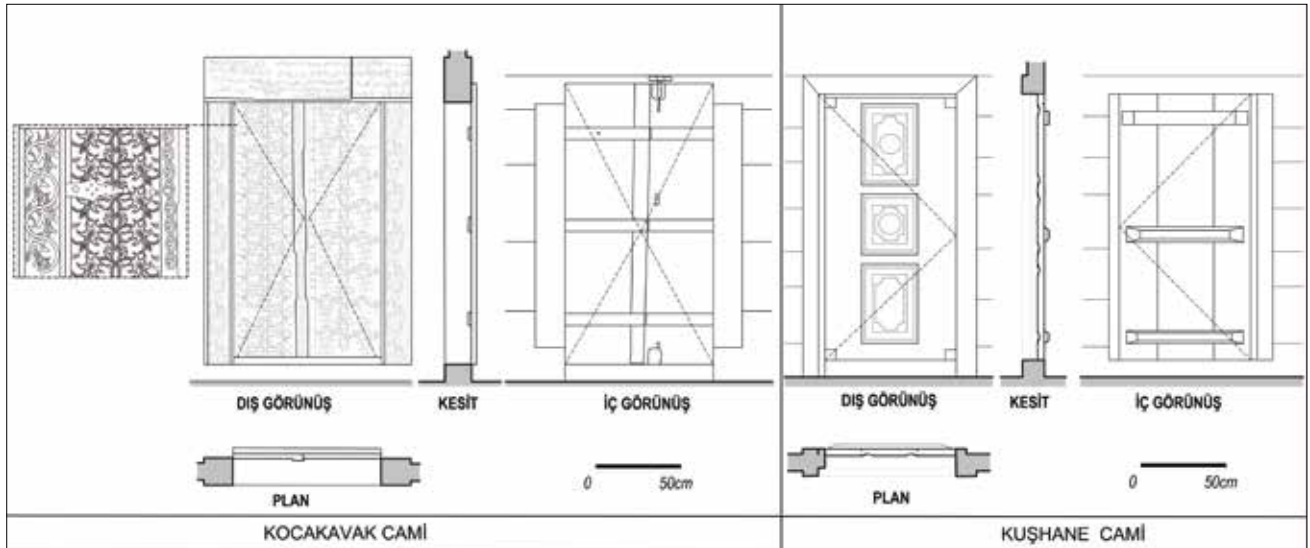
Ahşap yığma yapım tekniğinde taşıyıcı olan kısım duvarın kendisi olduğu için duvar üzerinde fazla açıklık bulunmamaktadır. Kapı ve pencere boşlukları açılırken iki farklı yapım tekniği kullanılmıştır. İlki ahşap duvar birim elemanları yerleştirilirken yapım aşamasında boşlukların oluşturularak daha sonra doğramaların bu boşluğa oturtulmasıdır. İkinci yapım tekniği ise “armoz direği”⁹ (Şekil 7) gibi kanallı dikmelerle doğrama boşluklarının oluşturulmasıdır (Uzun 2016: 99). Çalışma alanında kalan yapılarda, Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami, Kocakavak

Cami, Kuşhane Cami, Ustacalı Cami, Turgutlu Cami ve Paşayazı Köyü Camilerinde özgün kapı elemanına rastlanmıştır. Kapıların çoğu tablalı ahşap kapı olup, Kuşhane Cami, Orduköy Camilerinde kanat üzerinde kısmi oyma bezemelere rastlanırken, Kocakavak Cami'nin (Şekil 6) kapısının dış yüzeyine bakan kanatlarında ve pervazlarında oyma bitkisel motiflere rastlanmaktadır. Kapılar kanallı dikmelere oturtularak inşa edilmişlerdir (Furtuna 2018: 298).

Göğceli Cami ve Şeyh Habil Camilerinde doğramaların sayısı az olmakla beraber beden duvarlarında küçük

Şekil 6: Kocakavak Cami ve Kuşhane Cami kapı detayları (Furtuna 2018: 176-177, şek.4.8,şek.4.9.)/Details of the doors in Kocakavak Mosque and Kuşhane Mosque (Furtuna 2018: 176-177, şek.4.8,şek.4.9.).

Şekil 7: Porsuk Cami ve Kocakavak Cami pencere detayları/ (Furtuna 2018: 297.)/ Details of the windows in Porsuk Mosque and Kocakavak Mosque.(Furtuna 2018: 297).

⁹ Armoz Direği: Düzgün dikdörtgen kesitli ahşap elemanlarla oluşturulan yığma yapılarda birbirini dik kesen ahşap duvar elemanlarının köşe birleşiminin yapıldığı dikmeye armoz direği denilmektedir.

aydınlama delikleri bulunur. Göğceli ve Şeyh Habil Camilerinde mihrap duvarlarında yer alan küçük aydınlama deliklerinden bir benzeri Kuşhane Cami'nde

bulunmaktadır. Orduköy Cami, Kocakavak Cami ve Porsuk Camilerde (Şekil.7) “ahşap çanti” sistemlere özel ahşap lokma parmaklıklar bulunmaktadır (Furtuna 2018: 297).

Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami, Ustacalı Cami, Paşayazı ve Dalbahçe Camilerinde ahşap kepenkler bulunmaktadır. Porsuk Köyü Cami'nde kepenk yatay düzlemde hareket eden özel bir sistemle yerleştirilmiştir. Özgün doğrama yüzeyleri incelendiğinde, büyük pencere boşluklarında ahşap giyotin pencere, metal parmaklık ve ahşap kanatlı kepenk görülmektedir. Küçük pencere boşluklarında günümüze ulaşmış en özgün örnek Porsuk Köyü Cami (Şekil 7) olmakla beraber doğrama olmaksızın ahşap lokma parmaklık yerleştirilmiş üzerine ahşap kepenk sistemi yapılmıştır (Furtuna 2018: 297).

YAPIM SİSTEMİ, YAPI ELEMANLARI VE MALZEME ÖZELLİKLERİ

Temeller

Çanti yapılar tümüyle ahşap malzemeden oluşmasından dolayı zeminden gelen nemden korunaklı olmalarını sağlayan özellikte tasarlanmış temel sistemine sahiptir. Toprak üzerine yerleştirilen taş veya taşların üzerine ya da taşın yüksekliğine göre dikme koymaksızın ahşap taban kiriş sistemi yerleştirilmektedir. Bu taban kirişi üzerine ters yönde döşeme kirişleri oturtularak oluşturulan zemin ahşap döşeme kaplaması ile sonlandırılır. Ahşap taban kirişleri; harim beden duvarı, harim ve revaklarda bulunan dikmelerin yerleştirildiği hizaları oluşturmaktadır.

Camilerde genelde temel için kullanılan taş yassı ise birkaç kat üst üste konularak taban kirişleri oturtulur. Tercih edilen büyük tek bir taş üzerine taban kirişinin

yerleştirilmesidir. Karakaya Köyü Cami örneğinde görüldüğü gibi yassı kısa birkaç taş üzerine döşeme kirişi veya taşın üzerine oturtulan dikmenin sade bir başlıkla (Fotoğraf 2) taban kirişine bağlanan detay çözümleri de görmek mümkündür. Sivil mimarlık yapılarında bu zemin ile taban kirişi arasında bulunan mesafenin daha yüksek tutularak; depo veya kümes gibi kullanımlar verildiği görülmüştür.

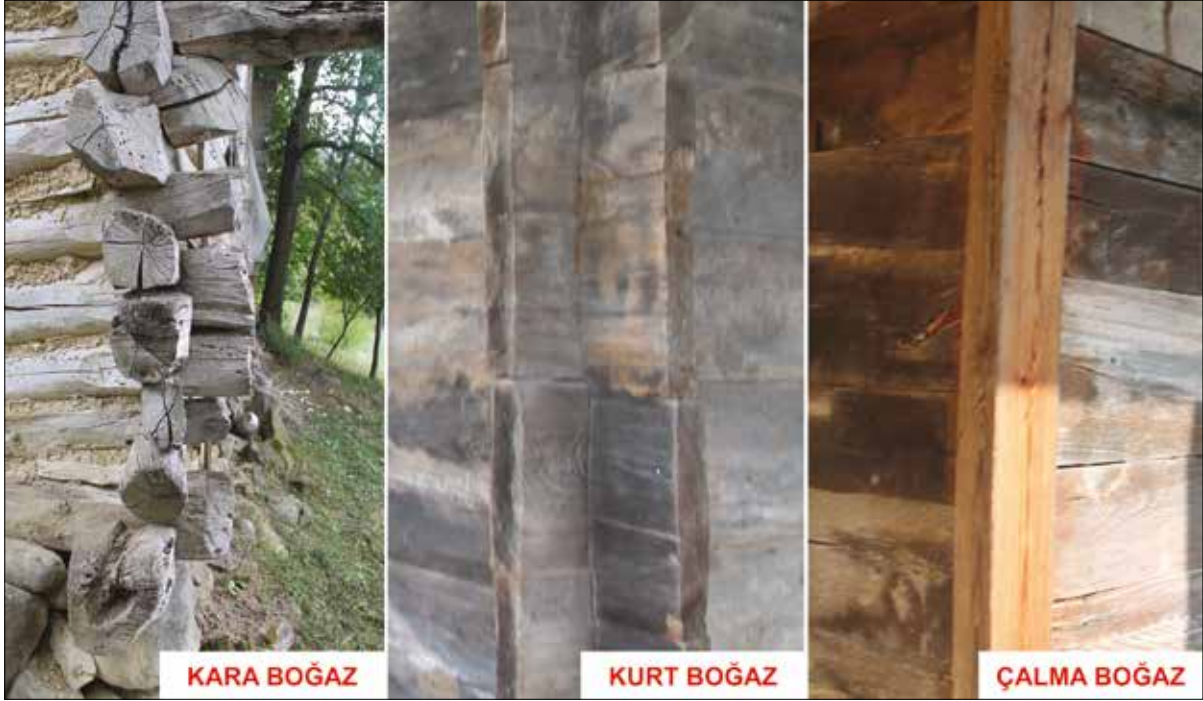
Yapıların temel sistemleri incelendiğinde; Gökçeli Cami, Aşağı Donurlu Cami ve Konukluk Cami dışında tüm camilerde yapım sistemine özgü temel sistemi tespit edilmiştir. Konukluk Cami'nde temel kotunun moloz taşlarla doldurulmuş olması Abdal çayının yanında konumlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer iki camide ise betonarme müdahale sonrası özgün temel sistemine ulaşamamaktadır (Furtuna 2018: 136).

Duvarlar

Çanti yapım sistemi; yerden yükseltilmiş temel sistemine oturtulan ahşap duvar elemanlarının köşelerde “kurt boğaz”, “çalma boğaz” veya “kara boğaz” geçme detaylarıyla bir araya getirilmesinden oluşturulur (Fotoğraf 3). Tomruklardan oluşan duvar elemanları “kara boğaz” geçme detayı ile inşa edilmişlerdir. İşlenmiş tomruklar veya kereste haline getirilmiş duvar elemanları ise “kurt boğaz” köşe birleşim detayı ile sonlandırılır. Kereste haline getirilen duvar elemanları ahşap kavaleler (ahşap çivi) yardımıyla üst üste yerleştirilir. “Çalma boğaz” birleşim detayında, köşelere yerleştirilen “armoz direği” elemanlarına kanallar açılır ve bu kanallara kereste haline getirilmiş ahşap duvar elemanları oturtulur. Yapıların bir kısmında; duvarı oluşturan ahşap elemanlar daha kısa tutularak, çift kanallı orta direklerle (iki yanına düşey kanallar açılmış ara dikme) bir araya getirilmişlerdir.

Fotoğraf 2: Camilerde görülen temel detayları (Furtuna 2018) / Details of the foundations in the mosques (Furtuna 2018)

Fotoğraf 3: Duvarlarda kullanılan köşe geçme detayları (Furtuna 2018: 137, şek.3.106) / *Details of the wall corner joints (Furtuna 2018: 137, şek.3.106).*

Aşağı Donurlu Cami “çalma boğaz” geçme tekniği ile inşa edilmiştir. Alanda çalışılan diğer “ahşap çantı” camiler “kurt boğaz” duvar birleşim detayı ile inşa edilmiştir. Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami, Kocakavak Cami, Ustacalı Cami, Kuşhane Camileri çift kanallı orta direk kullanılmaksızın yekpare ahşap duvar elemanlarının “kurt boğaz”ı detayı ile bir araya gelmesiyle inşa edilmişlerdir.

Göğceli Cami'nin en uzun ahşap duvar elemanı 14 m., Şeyh Habil Cami'nin 12.8 m'dir. Kocakavak Cami 8,5 m., Kuşhane Cami 8,15 m., Ustacalı Cami'nin ise 6,5 m.'yi bulan yekpare ahşap duvar elemanları tespit edilmiştir. Orduköy Cami, Gökçeli Cami, Porsuk Cami, Karakaya Cami, Musçalı Cami, Yukarı Kavacık Cami, Turgutlu Cami, Paşayazı Cami, Konukluk Cami, Aşağı Donurlu Cami ve Dalbahçe Camilerinin ise beden duvarlarını oluşturan ahşap duvar elemanları yekpare olmayıp iki kanallı orta direklerle (Fotoğraf 1) birbirine bağlanarak sonlanmaktadır.

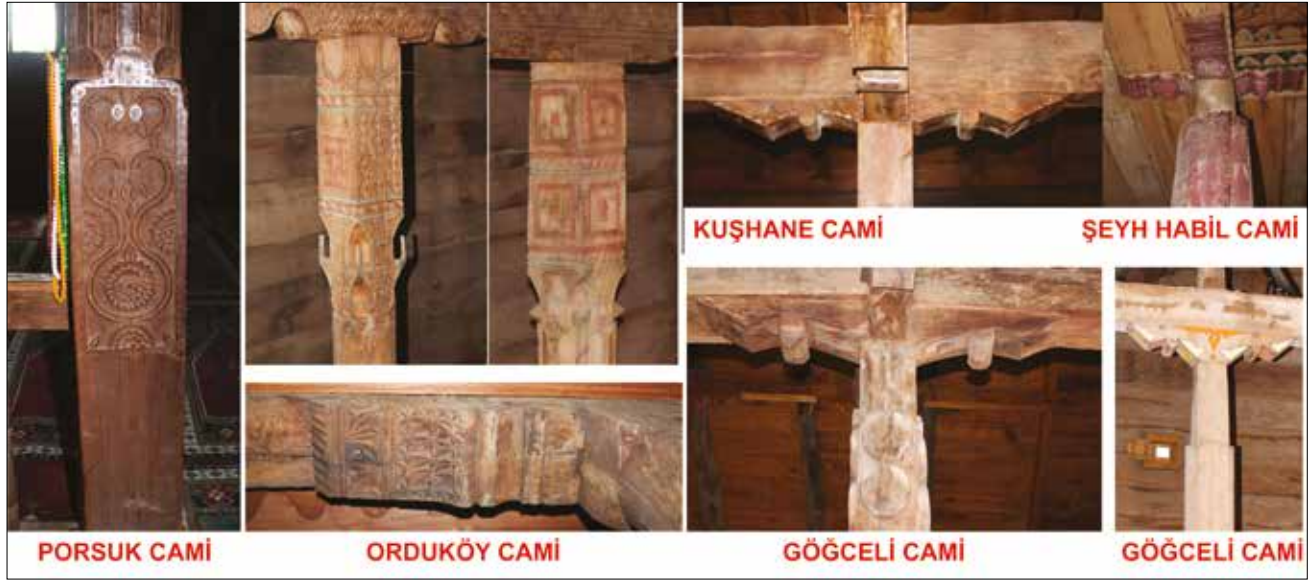
Bu camilerde uzunlukları 60 cm ile 6 m. arasında değişen ahşap duvar elemanları bulunur. Duvar elemanlarının kalınlıkları (enleri) bakımından da yapılar farklılaşmaktadır. Göğceli Cami ve Şeyh Habil Cami'nde ortalama ahşap duvar elemanlarının kalınlıkları 18-20 cm.'yi bulur. En ince duvar kalınlığının bulunduğu cami ise 4 cm. ile Musçalı Cami'dir. Diğer camilerde 5 cm ile 10 cm arasında değişen duvar kalınlıkları görülmektedir. Duvar elemanlarının yüksekliği bakımından ise, Göğceli Cami'nde 25-55 cm arasında değişen yükseklikler, Şeyh Habil Cami'nde ise 50-70

cm arasında değişen yükseklikler kullanılmıştır. Diğer camilerde 25 cm- 40 cm arasında değişen yüksekliklerde ahşap duvar elemanlarına rastlanılmaktadır (Furtuna 2018: 137-141).

“Çalma boğaz” tekniğine camilerde nadir rastlanmıştır. Erken dönem yapılarda (Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami) “kurt boğaz” geçme detayında yekpare, daha büyük ebatlarda ve kaba işçilikle bir araya getirilmiş ahşap yapı malzemesi kullanılmıştır. Geç dönem yapılarda ise, “kurt boğaz” geçme detayında, daha küçük ebatlarda dikdörtgen kesimli ahşap duvar elemanlarının iki kanallı orta direklerle bir araya getirilmesi yöntemiyle beden duvarlarının oluşturulduğu görülmüştür.

Dikmeler

Temel sistemi üzerine yerleştirilen taban kirişleri üzerine dikmeler genellikle zıvana tekniği ile oturtulmuşlardır. Duvar elemanlarını bir araya getirmeye yarayan armoz direklerinin yanı sıra ahşap dikmeler, harim mekanlarında ve revakları çevreleyecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Dikmelerin kesitleri kare, dikdörtgen ve dairesel olarak değişmektedir. Cephede revakları çevreleyen dikmeler çatı saçağına kadar uzanırken, iç mekanda varsa mahfil katı hizası boyunca sıralanarak taşıyıcı görevi görürler. Mahfil katı olmayan harim alanlarında genelde tavan- çatı durumuna göre farklı düzenlerde yerleştirilirler. Uzun dairesel kesitli dikmelerin çoğunda kare kesitli başlık ve kaide kısımları bulunmaktadır. Bazı dikmelerde bezemeli veya düz “kiriş başı” bulunmaktadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4: Camilerdeki dikme detayları (Furtuna 2018: 142, şek.3.111) / Details of the pillars in the mosques (Furtuna 2018: 142, şek.3.111).

Göğceli Cami'nde, yuvarlak kesitli özgün ahşap dikmeler hem başlıklarındaki oyma süslemeler hem de üzerlerindeki aşı boyama motiflerle oldukça özel ve niteliklidirler. Bu dikmelerin taşıdığı kirişlerin üzerinde yer alan dikmeler yapının çatı konstrüksiyonuna bağlanır. Şeyh Habil Cami'nde dikmelerin üzerinde aşı boyaması süslemeler mevcuttur. Dikme başlıklarında da motif ve boyamalara rastlanır. Orduköy Cami'nde, yuvarlak kesitli olan dikmelerin dikme başı ve giriş başı yüzeylerinde ahşap oyma tekniğiyle yapılmış süslemelere rastlanır. Gökçeli Cami'nde yuvarlak kesitli süslemesiz dikmeler ve dikme başları bulunmaktadır. Kuşhane Cami'nde yuvarlak kesitli sade şekillenen dikmelerde dikme başları bulunmaktadır. Kocakavak Cami'nde mahfil katını taşıyan kare kesitli dikmeler sade iken ana taşıyıcı ahşap dikme başlıkları olmaksızın sade oyma işlemler ile sonlanmıştır. Porsuk Cami'nde yuvarlak kesitli oyma süslemeler barındıran dikmeler mevcuttur. Muşçalı Cami, Aşağı Donurlu Cami, Yukarı Kavacık Cami, Konukluk Cami, Paşayazı Cami ve Karakaya Camilerinde kare kesitli oldukça sade dikmeler bulunmaktadır. Ustacalı Cami'nde kareye yakın yuvarlak kesitli dikmeler ve dikme başlıkları bulunur. Turgutlu Cami'nde, zemin katta bulunan ahşap dikme ve dikme başlıkları çok sadedir. Bunun aksine mahfil katı hizasında bulunan kare kesitli ahşap dikmelerde çeşitlilik mevcuttur. Gövdesinde geometrik desende ahşap oyma barındıran, gövdesi sade kesilmiş ancak üzerinde boyama olan dikmeler mevcuttur. Ancak dikme başlıklarında oyma, süsleme veya boyama mevcut değildir. Dalbahçe Köyü Cami'nde kare ve yuvarlak kesitli ahşap dikmelere rastlanmıştır (Furtuna 2018: 19-133).

Döşemeler ve Tavanlar

Taş ayak temel üzerine yerleştirilen ahşap taban ve döşeme kirişleriyle oluşturulan yüzeye döşeme kaplaması yerleştirilerek zemin oluşturulur (Şekil.8). Döşeme tahtalarının ortalama kalınlıkları 5 cm olarak ölçülmüştür. Taş ayaklara basan kirişlerin köşelerde oluşturduğu detaylarda, yarım bindirme, kurtağazı ve çapraz geçme birleşimler görülür (Furtuna 2018: 144).

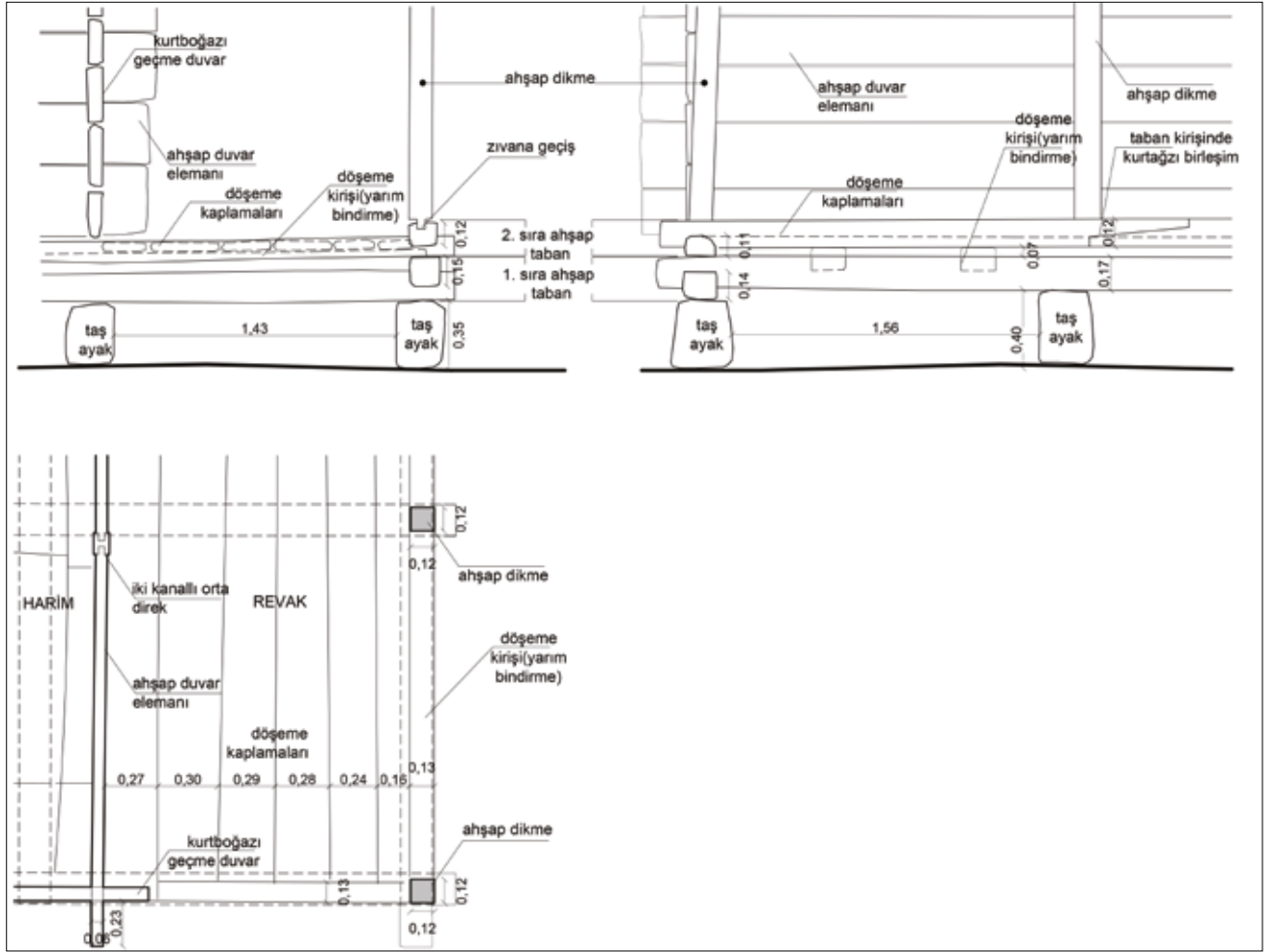
İncelenen 16 camide çatı iç konstrüksiyonunun harimden görüldüğü örnekler dışında, düz ahşap pasalı tavan, ahşap kubbe ve harimi ortlayan tekne tavan¹⁰ örnekleri tespit edilmiştir (Fotoğraf 5).

Göğceli Cami (Fotoğraf 1) ve Kuşhane Cami örneklerinde çatı konstrüksiyonu harim mekanından görülebilmektedir. Paşayazı Cami¹¹ ve Ustacalı Cami'nde pasalı düz tavan örneği görülür. Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami, Gökçeli Köyü Cami, Porsuk Cami, Karakaya Cami, Konukluk Cami¹², Turgutlu Camilerinde ise tekne tavan tipine rastlanmaktadır. Muşçalı Köyü Cami'nde kubbe görülmektedir. Aşağı Donurlu Cami, Kocakavak Cami, Yukarı Kavacık Cami tavan yüzeyleri özgün niteliğini kaybetmiş olmakla beraber tekne tavan formu gözlenmemektedir. Dalbahçe Cami'nin ise bozulma durumundan dolayı tavan tipi tespit edilememiştir. Çalışma alanında incelenen yapıların çoğunda tekne tavan tipine rastlanmıştır (Furtuna 2018: 145).

¹⁰ Tavan yüzeyinde, dikdörtgen veya kare formunda 15-20 cm'lik kot farkı oluşturacak şekilde kademelendirilerek yapılan tavan için tekne tavan terimi kullanılmıştır.

¹¹ Paşayazı Cami'nde tavan kaplamasının ardında ahşap kubbe bulunmaktadır (SKVKBKMA, Kurul Dosya No: 55.05/30).

¹² Günümüzde muhdes kaplama görülen tavanda tekne tavan tipi gözlenmektedir.

Şekil 8: Paşayazı Köyü Cami'nde döşeme birleşim detayı (Furtuna 2018: 144, şek.3.113). / Details of the floor joints in Paşayazı Mosque (Furtuna 2018: 144, şek.3.113).

Fotoğraf 5: Camilerde bulunan tavan detayları (Furtuna 2018). / Details of the ceilings in the mosques (Furtuna 2018).

BELGELEME VE ENVANTER YÖNTEMİ

Çalışma alanı olarak belirlenen Samsun ili içerisinde kırsal alanda görülen bölgeye özgü yapıım sistemi “çanti sistem” olup belgelenmemiş “ahşap çanti” camiye rastlanmaktadır. Bütüncül belgeleme yaklaşımı doğrultusunda kullanılacak envanter fiş sisteminin tüm benzer yapılarda etkin kullanılabilir olması hedeflenmiştir. Daha önce değirmen yapıları özelinde çalışılmış ve benzer değirmen yapıları için kullanılabilir olması amaçlanan “Türkiye Kırsal Kültür Varlıkları Değirmen Envanteri” için kullanılan envanter fişi (Çorapçoğlu, Binan, 2017: 228-248), “ahşap çanti cami” kültür mirasının belgelenmesine olanak sağlayacak şekilde geliştirilerek “Kültür Varlığı Envanter Fişi” ve “Yerleşme Envanter Fişi” oluşturulmuştur.

Yerleşme fişi; coğrafi, sosyal ve ekonomik değerlendirmeyi kapsarken, Kültür Varlığı Fişi; caminin mimari özelliklerinin tümünü içerecek şekilde hazırlanmıştır.

Camilerin konum verileri alınmış, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün 1/25.000 ölçekli haritası üzerinde (URL-1) işaretlenerek koordinat sistemindeki yerleri tespit edilmiştir. Koordinat verilerini içeren harita üzerinde camiler numaralandırılarak işaretlenmiştir. Envanter numaraları oluşturulurken caminin içerisinde yer aldığı grid sisteminin ana numara olmasına(F37c1) karar verilmiştir. “C” koduna harita üzerinde işaretlenen cami numaraları getirilerek ana numaraya eklenecek şekilde(F37c1C001) envanter numarası oluşturulmuştur.

YERLEŞME ENVANTER FİŞİ İÇERİĞİ

İlk değerlendirmede yapının oturduğu arazinin durumu (ova, yayla, dağ vb.), topografik konumu (düzlük, ada, akarsu taraçası vb.), ormanla ilişkisi, demografik süreklilik, yerleşim sürekliliği, geçim kaynakları ve amacı çoktan seçmeli olarak kategorilere ayrılarak verilmiştir.

Konum değerlendirmesi ve geleneksel yapıım sistemi özelliklerinde; yapının bulunduğu ilçe merkezine olan mesafesi, en yakın köy yerleşimine olan mesafesi, dört mevsim ulaşılabilirlik, yerleşmenin doku yoğunluğu, geleneksel malzeme ve usta temini, özgün yapıım sistemi ve malzemesi çoktan seçmeli kategoriler ve elle doldurulacak boşluklar bırakılarak verilmiştir. Yapının konumu tanımlanırken harita üzerindeki yerleşimini gösteren koordinat verisi paylaşılmıştır (Bknz: Ek:1 Paşayazı Cami Yerleşme Envanter Fişi).

KÜLTÜR VARLIĞI ENVANTER FİŞİ İÇERİĞİ

Yapının fiziksel özellikleri çoktan seçmeli kategoriler oluşturularak detaylandırılmıştır. Bunlar; “mülkiyet durumu”, “sağlamlık durumu”, “onarım durumu”, “özgünlük durumu” (fiziksel ve işlevsel), “yapım sistemi”, “temel sistemi”, “duvar tekniği”, “plan tipi”, mahfil, son cemaat mahalli ve revak oluşum detayları ve özgünlük durumları, “kat adedi”, “yapı iç öğeleri” (mihrap, minber, vaaz kürsüsü, rahle sekisi, dikme, müezzin mahfili, korkuluk gibi öğelerin özgünlük, sağlamlık durumları ile süsleme detayları çoktan seçmeli olarak), “yapı dış öğeleri” (“hazire, mezarlık, musalla taşı ve ezan taşı gibi öğeler çoktan seçmeli olarak,” tavan” (tavan tipleri ve süsleme detayları sahada belirlenmiş tüm özellikleri kapsayacak şekilde), “cephe özellikleri” (doğrama, kapı gibi yapı elemanlarının sahada rastlanan tüm seçenekleri kapsayacak şekilde malzeme, özgünlük durumları ve süsleme detayları, çatı form ve malzemesi bilgileri çoktan seçmeli olarak), “plan tipi şeması”nın yer aldığı kısım ve fotoğrafların yerleştirileceği kısım olarak detaylandırılmıştır (Bknz: Ek:2 Paşayazı Cami Kültür Varlığı Envanter Fişi) .

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Envanter sırasında varlığın korunmuşluğuna dair sağlamlık durumu ve fiziksel özgünlük durumunun saptanmasında TÜBA_TÜKSEK envanter sistemindeki çoktan seçmeli sorgulamalar kullanılmış ancak bunların tanımlanması için; Binan’ ın yürütücüsü olduğu TÜBA-TÜKSEK Bergama Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Projesinde tanımlayıp kullandığı ölçütlerden (Binan 2013:1-26; 2018) yararlanılmıştır.

Envanter fişlerinde yapıların fiziksel özelliklerinin değerlendirilmesinde öğeler ve yapının kendisi “sağlamlık” ve “özgünlük”¹³ durumlarına göre incelenmişlerdir. Sağlamlık durumu; iyi, orta, kötü ve harap kategorilerini içerir. Özgünlük durumu ise “fiziksel özgünlük” ve “işlevsel özgünlük” olarak ikiye ayrılır. Fiziksel özgünlük, iyi, orta, kötü olarak kategorileştirilirken, işlevsel özgünlük; özgün ve özgün değil olarak ayrılmaktadır.

Sağlamlık ya da yapısal bozulma durumu ölçütü; yapıların taşıyıcı sisteme ulaşmayan küçük malzeme bozulmaları, az bozulmuş “iyi”;Yapı elemanlarının (pencere, kapı, çıkma, dikme, vs) bozulması ve özgün yapı elemanlarının

¹³ “Özgünlük: Bir mimari kültür varlığının anlam kazanabilmesi için gereken ve onun gerçekliğini, değerini ve bütünlüğünü kanıtlayan tüm özellikleridir. Mimari mirasın özgünlüğü söz konusu olduğunda, konum, tasarım, malzeme ve işçilik özellikleri açısından içinde bulunduğu kültür alanının bozulmamış ve tahrif edilmemiş bir belgesi olması istenir. İlk yapıımından günümüze yapıların bünyesinde yer alan ve yapının kimliğini oluşturan tarihsel katmanlar, özgünlüğünün bileşenleri olarak kabul edilir” (ICOMOS, 2013).

kısmen yok olması, değiştirilmesi koruyucu sistem (örtü kaplaması, duvar örgüsü) bozulmaları, “orta” bozulmuş; Taşıyıcı sistemin (düşey taşıyıcı, yatay taşıyıcı) taşıyıcılık özelliklerinin azalması ya da yok olması, çok bozulmuş “kötü”; tanımlanması zor olan ya da tanımlanamaz nitelikte kalıntı ise, “harap” olarak tanımlanmıştır. Yine incelenen öge ile ilgili olarak bozulma oranına göre az, orta, çok bozulmuş ve harap tanımlamaları yapılmaktadır (Binan 2013: 1-26; Binan 2018: 58-59).

Fiziksel Özgünlük ölçütü; yapının biçimsel değişmişliği ile ilişkili olan bir sorgulamadır. Yapının üst örtü kaplaması, duvar ile yapı elemanlarında, bezemede ve malzemede kısmi yok oluş, “iyi”; genel plan düzeninde ve cephe düzeninde (yüzey etkisi, çatı düzeninde) kısmi yok oluş ve değişme, “orta”; genel plan düzeninde ve cephe düzeninde (kat adedi, dolu boş oranı, kütle etkisi, yüzey etkisi, çatı düzeninde) yapı elemanlarında ve malzemede yok oluş ve değişme “kötü” olarak tanımlanmıştır (Binan 2013: 1-26; Binan 2018: 58). Fiziksel Özgünlük ölçütü olarak; yapının ilk yapıldığı dönemden günümüze farklı dönemlere ait yapıların bünyesinde yer alan tarihsel katmanlar, özgünlüğünün bileşenleri olarak kabul edillir (ICOMOS 2013). Çağdaş koruma yaklaşımı doğrultusunda , yapıldığı dönemin estetik değerlerini yapım bilgisini ve malzeme özelliklerini yansıtan ekler özgün; bu özelliği sağlamayan ekler özgün olmayan muhdes, niteliksiz ekler olarak tanımlanmıştır.

İşlevsel Özgünlük ölçütü; özgün işlevinde kullanılan yapılar için “ özgün”, özgün işlevini kaybetmiş farklı işlev verilmiş yapılar için “özgün değil” olarak tanımlanmıştır.

AHŞAP ÇANTI CAMİLERİN ÖZGÜNLÜK VE SAĞLAMLIK DURUMLARI

Camilerin envanter fişlerinde yer alan, yapı öğeleri, genel plan düzeni, cephe düzeni ve yapım sistemine ait sorgulamaların çözümlemesiyle “fiziksel özgünlükleri” ve “sağlamlık” durumları belirlenmiştir.

Göçceli Cami, işlevsel özgünlüğü devam eden yapı öğelerinden minber ve vaaz kürsüsü ilk yapım dönemine ait olmamakla birlikte niteliklidir ve onarımları yapılmıştır. Mihrap muhdes nitelik gösterir. Plan şeması özgündür. Cephe düzeninde, ana doluluk boşluk oranları ile çatı düzeni özgün olup, revakların kadınlar kısmını ayıran bölücülerin oluşturduğu muhdes ek içermektedir. Temel ve duvar sistemi ile dikme, döşeme ve tavan sistemi özgün yapım tekniğine uygundur. Yapının fiziksel özgünlük durumu ile onarım gördüğünden dolayı sağlamlık durumu “iyi”dir.

Şeyh Habil Cami, işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda nitelikli olan minber, kapı, mihrap, pencere elemanları iyi

durumdadır. Genel plan şeması ve cephe düzeni özgün nitelik göstermektedir. Cepheleri incelendiğinde ahşap elemanların fiziksel ve biyolojik bozulmaya uğradıkları görülmüştür. Yapım sistemi tüm elemanlarıyla özgün durumdadır. Herhangi bir muhdes niteliksiz eklentisi bulunmamaktadır. Genel olarak sağlamlık durumu ve fiziksel özgünlük durumu “iyi”dir.

Aşağı Donurlu Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kapı, pencerenin tümü değiştirilmiş olup muhdes nitelik göstermektedir. Genel plan düzeni özgündür. Revaklara sonradan eklenmiş muhdes niteliksiz parapet ve betonarme müdahale görmüş temel sistemi nedeniyle cephe düzeninin özgün niteliği zarar görmüştür. Çatı şeması özgündür. Duvar elemanları özgün olup bozulmaya maruz kalmıştır. Dikme, döşeme ve tavanda özgün izlere rastlanmamıştır. Yapının özgünlük durumu ve sağlamlık durumu “orta”dır.

Orduköy Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda minber, mihrap, vaaz kürsüsü, kapı ve pencereler gibi özgün yapı elemanlarının tümü onarım görmüş olup, iyi durumdadır. Genel plan düzeni, cephe özellikleri ve çatı biçimlenişi özgündür. Yapım sistemine ait temel, duvar, dikme, döşeme ve tavan elemanları oldukça nitelikli olup onarımı yapılmıştır. Yapının sağlamlık durumu ve fiziksel özgünlük durumu “iyi”dir.

Gökçeli Cami; karşısında yeni bir cami bulunmakta olup, işlevsel özgünlüğü devam etmemekte ve atıl durumdadır. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü özgün olup bozulmaya son derece açıktır. Özgün kapı ve pencere elemanı günümüze ulaşamamıştır. Harim plan şeması özgündür. Son cemaat mahalli günümüze ulaşamamakla beraber dikme elemanları tespit edilmiştir. Yapının giriş kısmında betonarme ile inşa edilmiş yarı açık bir mekan bulunur. Çatı şeması özgündür. Yapım sistemine ait temel ve döşeme sistemi çimento müdahaleden dolayı görülememektedir. Yapıda özgün dikme, duvar ve tavana rastlanmakla birlikte kuzey cephesindeki duvar elemanlarında kayıplar mevcuttur. Yapının fiziksel özgünlük durumu “iyi”, sağlamlık durumu ise “kötü” olarak belirlenmiştir.

Kuşhane Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapı tespit çalışması yapıldığı sırada onarım geçirmekte olduğundan mihrap elemanı görülemediği. Minber, vaaz kürsüsü, kapı, pencereler nitelikli olup iyi durumdadır. Genel plan ve cephe düzeni açısından özgün niteliğini korumaktadır. Yapım sistemine ait elemanları özgün ve iyi durumdadır. Yapının fiziksel özgünlük durumu ve sağlamlık durumu “iyi”dir.

Kocakavak Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda mihrap elemanına müdahale edilmiştir. Minber ve vaaz kürsüsü niteliklidir. Harim kapısı ve ahşap

Iokma parmaklıklar özgün ve iyi durumdadır. Plan şeması özgündür. Cephe düzeninde çatı şekillenışı özgün olup, son cemaat mahalli muhdes eklerle kapatılmış durumdadır. Temel sisteminde müdahale izleri bulunsa da özgün niteliğini korumaktadır. Duvar, dikme, döşeme özgün, tavan ise niteliksizdir. Ahşap yapı malzemelerinde bozulmalara rastlanmıştır. Yapının fiziksel özgünlük durumu “iyi” ve sağlamlık durumu “orta”dır.

Ustacalı Cami; işlevsel özgünlüğü kısmen devam eden yapı atıl durumdadır. Mihrap, minber, pencere ve kapı öğeleri özgün ancak kötü durumdadır. Genel plan şeması ve cephe ile çatı düzeni özgündür. Yapı öğeleri özgün durumda olup, oldukça bozulmuş durumdadır.

Ahşap duvar elemanlarında yoğun nem ve kararma tespit edilmiştir. Çatısı çok kötü durumdadır. Cephede yoğun bitkilenmeye rastlanılmıştır. Revak döşemesinde ciddi malzeme kayıplara bulunur. Yapının sağlamlık durumu “kötü”, fiziksel özgünlük durumu “iyi”dir.

Karakaya Cami; işlevsel özgünlüğü devam etmeyen yapı atıl durumdadır. Mihrap, minber, pencere ve kapı elemanları özgün ancak kötü durumdadır. Genel plan şeması, cephe ve çatı düzeni özgündür. Yapım sistemine ait; temel, duvar, dikme, döşeme ve tavanı özgün olup yoğun bozulmaya maruz kalmıştır. Beden duvarlarını oluşturan ahşap malzemede yoğun kararma ve malzeme kaybı bulunur. Mahfil katında döşeme neredeyse kalmamıştır ve korkulukların bir kısmı yok olmuştur. Harim ve revak döşemelerinde malzeme kaybından dolayı yapı korunmasız durumdadır. Yapının fiziksel özgünlük durumu “iyi”, sağlamlık durumu ise “kötü”dür.

Muşçalı Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda mihrap, minber, vaaz kürsüsü, seki alanı ve pencereleri özgün ve iyi durumdadır. Plan şeması özgündür. Cephe düzeninde muhdes niteliksiz ek sundurma barındırmaktadır. Çatı şeması özgündür. Yapım sistemini oluşturan temel, duvar, dikme, döşeme, kubbe tavan özgündür. Ahşap duvar elemanları bakım ve onarım gerektirmektedir. Sağlamlık durumu “orta” ve fiziksel özgünlük durumu “iyi”dir.

Dalbahçe Köyü Cami; işlevsel özgünlüğü devam etmeyen yapı atıl durumdadır. Nitelikli kapı ve pencerelere rastlanmış olmakla beraber diğer yapı elemanları (minber külahı hariç) tespit edilememiştir. Genel plan şeması muhdestir. Yapının cephesinde muhdes müdahale izleri bulunmakla beraber hemen hemen tüm cephelerde bitkilenme mevcuttur. Yapım sistemine ait temel, duvar, dikme, döşeme gibi özellikleri özgün ve kötü durumdadır. Dalbahçe Köyü Cami günümüzde en çok mekansal değişikliğe uğramış camidir. Mahfil katını oluşturan ahşap yapı elemanları yıkılmıştır. Yapının sağlamlık durumu “kötü”, fiziksel özgünlük durumu “orta” olarak belirlenmiştir.

Yukarı Kavacık Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kapı, pencere gibi yapı elemanlarının tümü muhdes özelliktedir. Harim plan şeması özgün, mahfil plan şeması ise muhdes özellik gösterir. Cephe yüzeyinde muhdes sac kaplamalara ve eklere rastlanmıştır. Ahşap elemanlarda yoğun bozulma görülmüştür. Temel ve duvar elemanları özgündür. Yapım sistemine ait dikme ve tavan özellikleri dolayısıyla niteliksizdir. Yapının fiziksel özgünlük durumu “orta”, sağlamlık durumu “orta”dır.

Porsuk Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda minber, vaaz kürsüsü, mihrap, pencere elemanları özgün olup, iyi durumdadır. Caminin hemen yanına betonarme ek bir bina yapıldığı özgün duvarın sac ile kapatılarak cephe düzeninin değiştirildiği görülmüştür. Harimin plan şeması özgün olmakla beraber muhdes ek dolayısıyla cephe özgün niteliğinden uzaklaşmıştır. Yapım sistemi özellikleri açısından özgün durumdadır. Yapı elemanlarının sanatsal değerinin yüksek olması dolayısıyla fiziksel özgünlük durumu “iyi”, sağlamlık durumu “orta”dır.

Turgutlu Cami; işlevsel özgünlüğü devam etmeyen yapı atıl durumdadır. Minber, vaaz kürsüsü, mihrap, kapı, pencere, rahle sekisi elemanları özgün ancak korunmasız durumdadır. Plan şeması ve cephe düzeni özgündür. Cephede bulunan ahşap elemanlarında iklim şartları dolayısıyla yoğun kararma ve malzeme kaybı tespit edilmiştir. Yapım sistemine ait dikme, temel, duvar, döşemesi özgün ve yoğun hasarlıdır. Yapının sağlamlık durumu “kötü”, özgünlük durumu “iyi”dir.

Konukluk Cami; işlevsel özgünlüğü devam eden yapıda yapı elemanlarının tümü muhdestir. Plan şeması, mahfil katına müdahale edildiğinden kısmen özgündür. Cephede muhdes niteliksiz ek bulunur. Yapım sistemini oluşturan beden duvarları özgündür. Yapının özgünlük durumu ve sağlamlık durumu “orta”dır.

Paşayazı Cami; işlevsel özgünlüğü devam etmeyen yapı atıl durumdadır. Minber, mihrap, kapı, pencere, plan düzeni, mahfil katı, cephe düzeni ve çatı biçimlenışı özgündür. Cephe ve çatıda yoğun bozulma ve bitkilenme mevcuttur. Çalışma alanında doğu cephesinde I tipi giriş revak yapılanması gösteren tek camidir. Yapım sistemine ait temel, duvar, dikme, tavan sistemi özgün ve oldukça bozulmuş durumdadır. Yapının fiziksel özgünlük durumu “iyi”, sağlamlık durumu “kötü”dür.

SONUÇ

7000 yıllık ahşap yapım geleneğinin bir ürünü olan “ahşap çantı” tekniği oldukça geniş bir coğrafyada uygulanmıştır. Çantı yapım geleneği tarihsel süreklilik açısından son derece önemlidir. Bu kadar uzun süre boyunca yerel malzemenin yöresel bir yapım tekniği kullanılarak günümüzden yalnızca 50 sene öncesine kadar hala uygulanması, yapım sistemi ve malzemenin yere özgü güçlü karakterini göstermektedir. Çalışma alanı Samsun’un Çarşamba ilçesinde “ahşap çantı” yapım tekniğine ait sivil mimarlık yapıları oldukça az bulunmakla birlikte, camiler dini ve işlevini sürdüren kamusal yapı olmaları bağlamında korunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Yapıların görünürlüğünün artırılması ve koruma altına alınmalarını sağlamak açısından bütüncül bir belgeleme yaklaşımı geliştirilmeye çalışılmıştır. Pilot bölge olarak seçilen Çarşamba ilçesinde bulunan tüm “ahşap çantı” camilerin yerleşme ölçeğinde değerlendirilmelerini sağlayacak ve kültür varlığı olarak mimari tüm özelliklerini özgünlük ve sağlamlık durumlarıyla içerecek iki adet envanter fişi geliştirilmiş ve benzer özellikler taşıyan yapılarda da kullanılabilir olması hedeflenmiştir. Benzer yapıların bütüncül bir yaklaşımla belgelenmeleri “ahşap çantı” camiler için genel mimari değerlendirmeler ve çözümler yapılmasına olanak sağlayacaktır.

Öncelikli olarak koruma altına alınmasını tavsiye ettiğimiz yapılar; Göçceli Cami, Karakaya Cami, Dalbahçe Cami, Turgutlu Cami, Paşayazı Cami, Ustacalı Cami’dir. Ustacalı Cami hariç işlevsel özgünlükleri devam etmeyen yapılardır. Kullanım dışı olmaları ve bakımları yapılmadığı için bozulma durumları giderek artmaktadır. İşlevsel özgünlüğü devam etmeyen yapılardan Dalbahçe Cami daha önce gördüğü müdahaleler nedeniyle fiziksel özgünlük durumunu en çok kaybetmiş yapıdır. Kullanılmayan yapıların tümünün sağlamlık durumları “kötü”dür.

Çalışma alanında kalan diğer camilerin tümü işlevsel özgünlüğünü sürdürmektedir. İşlevsel açıdan özgün, fiziksel özgünlük durumu “iyi”, sağlamlık durumu “orta” olan yapılar, Kocakavak Cami, Musçalı Cami ve Porsuk Cami’dir. Bu camilerde yoğun şekilde muhdes ek mevcuttur. Koruma altına alınmasında ikinci önceliğe yerleştirdiğimiz bu yapıların özgün niteliklerini açığa çıkartmak için muhdes eklerden bir an önce ayıklamak gerekmektedir.

İşlevsel açıdan özgün, sağlamlık ve fiziksel özgünlük durumları “orta” olan yapılar; Aşağı Donurlu Cami, Yukarı Kavacık Cami ve Konukluk Cami’dir. Bu camilerde özgün öğelerin çoğu yitirilmiştir, ancak yapım sistemi ve plan şemaları özgünlüğünü korumaktadır. Bu yapıların muhdes eklerinden ayıklanarak özgün niteliklerinin açığa çıkarılması gerekmektedir.

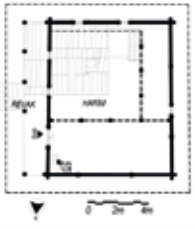

Göçceli Cami, Şeyh Habil Cami, Orduköy Cami ve Kuşhane Cami “iyi” durumda olan yapılardır. Şeyh Habil Cami dışındaki yapılar onarım geçirmişlerdir. Şeyh Habil Cami iyi durumda olmakla beraber ahşap yapı elemanlarında bozulmalar mevcuttur. Göçceli Cami’nde ise onarım sırasında eklenmiş muhdes bölücü eklerin özgün cephe algısını bozduğu görülmüştür.

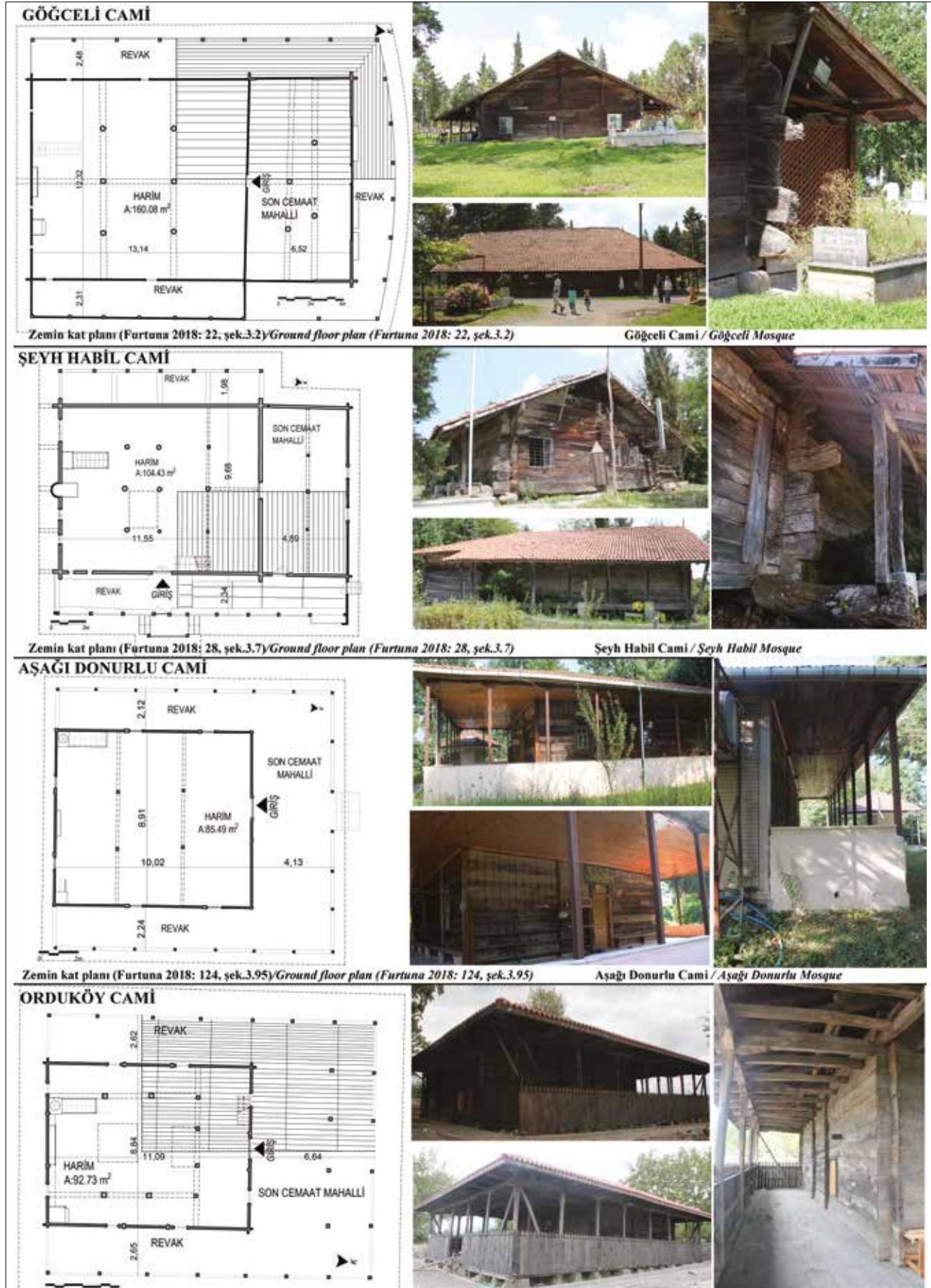
Ulaşılabilirliği en az olan ve yakınlarına yeni cami inşa edilmiş camilerin yapısal sağlamlık açısından diğer yapılara oranla daha kötü olduğu görülmüştür. Yakın zamanda onarım görmüş olan üç cami (Orduköyü Cami, Göçceli Cami, Kuşhane Cami) dışında tüm ahşap çantı camilerin dış beden duvarlarını oluşturan ahşap malzemede dış hava koşulları ve bakımsızlık nedeniyle çürüme ve böceklenme tespit edilmiştir. İşlevsel özgünlüğünü sürdürmeyen yapıların çoğunda çatı onarımları yapılmadığı için ahşap yapı elemanlarında oluşan çürümeler fiziksel deformasyona neden olarak özgün yapı malzemesinde kayıplara neden olmaktadır.

Göçceli Cami, Kuşhane Cami ve Orduköy Cami’nin koruma amaçlı projeleri çalışılmış olmakla beraber, diğer yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanarak onarımlarının yapılması gerekmektedir. Özgün yapı malzemesi ahşap olan bu yapılarda malzeme cins ve tarihlendirme çalışmalarının araştırmaların belgelemelerle eş zamanlı yapılması da teşvik edilmelidir. Karadeniz’de sıklıkla görülen bu yapım sisteminin geleceğe özgün nitelikleriyle taşınmasını sağlamak için belgelemeyle beraber ahşap malzeme esas alınarak hazırlanmış koruma malzemesi ve uygulama yöntemlerinin çalışılması gerekmektedir. Somut ve somut olmayan değerleri içeren “ahşap çantı tekniği” ile yapılmış yapıların korunmalarına veri oluşturacak şekilde tanımlanmış bütüncül belgeleme çalışmalarının yanı sıra, bütüncül bir koruma yaklaşımı doğrultusunda bölgedeki yapıların “holistik” yaklaşımla hazırlanmış bir yönetim planı doğrultusunda korunmaları için çalışılmalıdır.

TÜRKİYE KIRSAL KÜLTÜR VARLIKLARI AHŞAP ÇANTI SİSTEM CAMİ ENVANTERİ		YERLEŞME						
		YERLEŞMEDE İNCELENEN KÜLTÜR VARLIĞI		CAMİ		ENVANTER NO	F37a3C013	
		ADI		PAŞAYAZI KÖYÜ CAMİ		HARİTA NO	F37a3	
						RÖLÖVE NO	F37a3C013	
YERLEŞME ADI/ESKİ ADI		BÖLGE: KARADENİZ BÖLGESİ	İL: SAMSUN	İLÇE: ÇARŞAMBA	MAHALLE : PAŞAYAZI KÖYÜ- AŞAĞI MAHALLE	DÜİ FOTO NO	F37a3C013	
İDARİ BİLGİLER		NÜFUS: 471	HANE SAYISI: 150	RAKIM: 5 m.		PAFTA/ADA/PARSEL	F37a24b PAFTA / 87 PARSEL	
						RÖLÖVE NO		
						KORUMA DERECESESİ	ANITSAL 2	
						ÇEVRESEL		
						TESCİL TARİHİ	05.05.2006	
COĞRAFİ VE SOSYAL DEĞERLENDİRME								
COĞRAFİ KONUM		OVA	☒	YAYLA		PLATO		
TOPOGRAFIK KONUM		DÜZLÜK	☒	YAMAÇ		TEPE ÜSTÜ		
		ADA		HAFIF DALGALI ARAZI		DENİZ KIYISI		
ORMANLA İLİŞKİSİ		VAR	☒	YOK	☒	KAPLICA		
DEMOGRAFİK SÜREKLİLİK		YERLİ	☒	GÖÇER		TOPLUMSAL DEVİNİM		
YERLEŞME SÜREKLİLİĞİ		SÜREKLİ	☒	ISKAN		BÖLGE İÇİ		
GEÇİM KAYNAKLARI		MISIR	☒	TÜTÜN		YURT İÇİ		
		BUĞDAY	☒	ÇAY		PAZAR	☒	
		PIRİNÇ	☒	ZEYTİN		EV İÇİ ÜRETİM	☒	
		FINDIK	☒	PAMUK		TİCARET		
TARİHSEL İZ		ANIT AĞAÇ		TARİHİ MEZARLIK	☒	DEVŞİRME MALZEME		
		TARİHİ SARNIÇ		TARİHİ TÜRBE		SU YOLU		
KONUM DEĞERLENDİRMESİ ve GELENEKSEL YAPIM SİSTEMİ ÖZELLİKLERİ								
ÇARŞAMBA İLÇE MERKEZİYLE İLİŞKİSİ		15 km						
ÇEVRE KÖYLERE MESAFESİ		KOCAKAVAK 6,2 km	TURGUTLU 13,5 km					
DÖRT MEVSİM ULAŞILABİLİRLİK		ULAŞILABİLİR	☒	ULAŞILAMAZ				
DOKU YOĞUNLUĞU		TOPLU	☒	DAĞINIK		MEYDANLAŞMA		
GELENEKSEL MALZEME KAYNAĞI		VAR	☒	YOK		GELENEKSEL USTA TEMİNİ		
ÖZGÜN YAPIM SİSTEMİ		AHŞAP ÇANTI		KARKAS		YİĞMA		
ÖZGÜN YAPI MALZEMESİ		AHŞAP	☒	KERPIÇ		TUĞLA		
						TAŞ		
YAPININ KONUMU								
ARAZİDE HAZIRLAYANLAR		ÇİĞDEM FURTUNA				TARİH		16.08.2017
KONTROL EDEN		PROF.DR. DEMET BİNAN				TARİH		

Levha 1. Paşayazı Cami Yerleşme Envanter Fişi (Furtuna 2018: 278, Ek.B.25)/Location Inventory Form of Paşayazı Mosque (Furtuna 2018: 278, Ek.B.25).

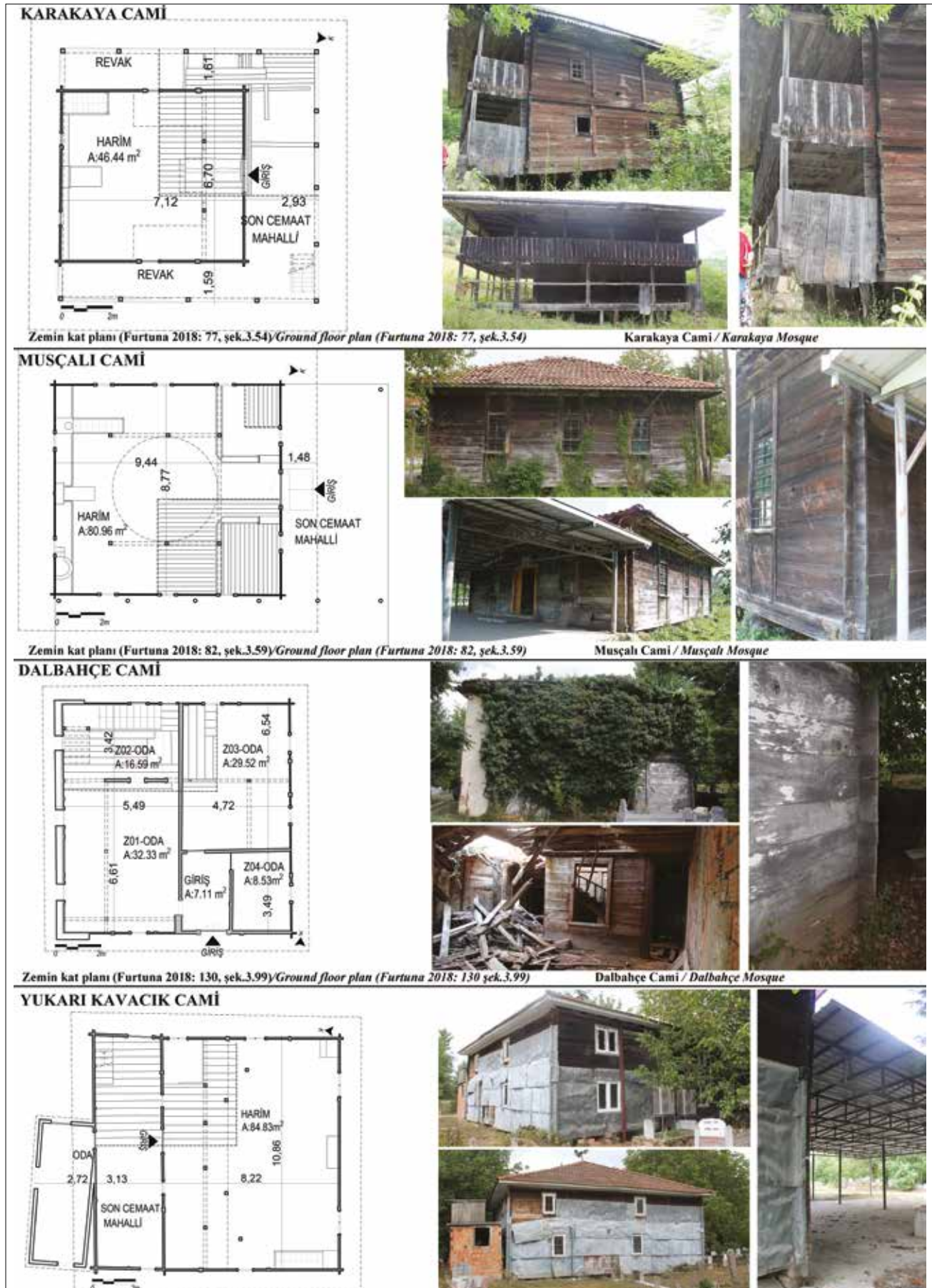
TÜRKİYE KIRSAL KÜLTÜR VARLIKLARI AHŞAP ÇANTI SİSTEM CAMİ ENVANTERİ		KÜLTÜR VARLIĞI		ENVANTER NO	F37a3C013													
		TÜRÜ	CAMİ	HARİTA NO	F37a3													
ADI		PAŞAYAZI KÖYÜ CAMİ		RÖLÖVE NO	F37a3C013													
				DİJİ FOTO NO	F37a3C013													
YAPIM YILI		1906		PAFTA/ADA/PARSEL	F37a24b PAFTA / 87 PARSEL													
				RÖLÖVE NO														
YAPIM YILI		1906		KORUMA DERECESESİ	ANITSAL	2												
				ÇEVRESEL														
YAPININ FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ																		
YAPIYA GİRİLDİ		X	YAPIYA GİRİLEMEDİ															
MÜLKİYET DURUMU	TEK KİŞİYE AİT		BİR AİLEYE AİT		KÖY TÜZEL KİŞİLİĞİNE AİT	X	DEVLETE AİT											
SAĞLAMLIK DURUMU	İYİ		ORTA		KÖTÜ	X	HARAP											
ONARIM GÖRMÜŞ	EVET		HAYIR	X	ONARIM TARİHİ		ÖZGÜNLÜK DURUMU	FİZİKSEL ÖZGÜNLÜK										
	MUHDES EK		TAŞIMA					İYİ	X	ORTA		KÖTÜ						
YAPİ SİSTEMİ	AHŞAP ÇANTI	X	KAGIR		KARMA		BETONARME											
TEMEL SİSTEMİ	TAŞ ÜZERİNE AHŞAP DİKME	X	BETONARME		ONARIM		VAR					YOK						
DUVAR TEKNİĞİ	KARABOĞAZ		KURTBÖĞAZ	X	ÇALMABOĞAZ													
PLAN TİPİ	KARE		DİKDÖRTGEN	X	Kuzey-güney doğrultusunda	X	Doğu-batı doğrultusunda		ÖZGÜN		X	MUHDES						
MAHFİL	VAR	X	YOK		U tipi	X	I tipi		L tipi		ÖZGÜN	X	MUHDES					
SON CEMAAT MAHALLİ	VAR		YOK	X	AÇIK		KAPALI		ÖZGÜN			MUHDES						
REVAK	VAR	X	YOK		U şema		I şema		L şema		X	L şema						
KAT ADEDİ	TEK KATLI		İKİ KATLI	X	ZEMİN KAT		BİRİNCİ KAT		KORKULUK		ÖZGÜN	X	MUHDES					
YAPI İÇ ÖĞELERİ	MIHRAP			X	MINBER			X	VAAZ KÜRSÜBÜ			X	RAHLE SEKİSİ		X			
	SAĞLAMLIK DURUMU	İYİ		ORTA	X	KÖTÜ		İYİ		ORTA	X	KÖTÜ	İYİ		ORTA	X	KÖTÜ	
	ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN	X	ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN		ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN		ÖZGÜN DEĞİL	X	
	SÜSLEME DURUMU	OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		
	DİKME			X	MÜEZZİN MAHFİLİ			X	KORKULUK			X						
	SAĞLAMLIK DURUMU	İYİ		ORTA		KÖTÜ	X	İYİ		ORTA		KÖTÜ	X	İYİ		ORTA		KÖTÜ
ÖZGÜNLÜK DURUMU	ÖZGÜN	X	ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN		ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN	X	ÖZGÜN DEĞİL		ÖZGÜN		ÖZGÜN DEĞİL			
SÜSLEME DURUMU	OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ			
YAPI DIŞ ÖĞELERİ	HAZİRE			X	MEZARLIK			X	MUSALLA TAŞI			X	EZAN TAŞI			X		
TAVAN	AHŞAP PASALI TAVAN			X	KADEMELİ TEKNE TAVAN			X	AHŞAP KUBBE			X	MUHDES KAPLAMA			X		
	OYMA SÜSLEME			X	BOYAMA SÜSLEME			X				X				X		
CEPHE ÖZELLİKLERİ	SIVALI			X	SIVASIZ			X	SAC KAPLAMA			X	ÖZGÜN			X		
	DOĞRAMA			X	GİRİŞ KAPISI			X	AHŞAP			X	DEMİR			X		
	AHŞAP			X	PVC			X	KANATLI KEPENK			X	KAFES			X		
	KANATLI			X	GIYOTİN			X	SÜRGÜLÜ KEPENK			X	TEL ÖRGÜ			X		
	SAĞLAMLIK DURUMU	İYİ		ORTA		KÖTÜ	X	İYİ		ORTA		KÖTÜ	X	İYİ		ORTA		KÖTÜ
	ÖZGÜNLÜK DURUMU	İYİ	X	ORTA		KÖTÜ		İYİ	X	ORTA		KÖTÜ		İYİ	X	ORTA		KÖTÜ
	OYMA SÜSLEME		X	KALEMİŞİ		AHŞAP LOKMA PARMAKLIK		X	METAL PARMAKLIK		X	OYMA SÜSLEME		KALEMİŞİ		X		
	ÇATI FORMU			X	ÇATI KAPLAMASI			X	DÜZ ÇATI			X	MARSİLYA KİREMİT			X		
	BEŞİK ÇATI			X	ÜÇ YÖNE EĞİMLİ KIRMA ÇATI			X	ALATURKA KİREMİT			X	TOPRAK			X		
	ÖZGÜNLÜK DURUMU	İYİ	X	ORTA		KÖTÜ		İYİ	X	ORTA		KÖTÜ		İYİ	X	ORTA		KÖTÜ
SAÇAK ALTI KAPLAMA	VAR		X	YOK			X	ALIN TAHTASI MOTİFİ			VAR		X	YOK			X	
PLAN TİPİ ŞEMASI																		
	KUZEY CEPHE		GÜNEY CEPHE															
ARAZİDE HAZIRLAYANLAR	ÇİĞDEM FURTUNA		TARİH		16.08.2017													
KONTROL EDEN	PROF.DR. DEMET BINAN		TARİH															

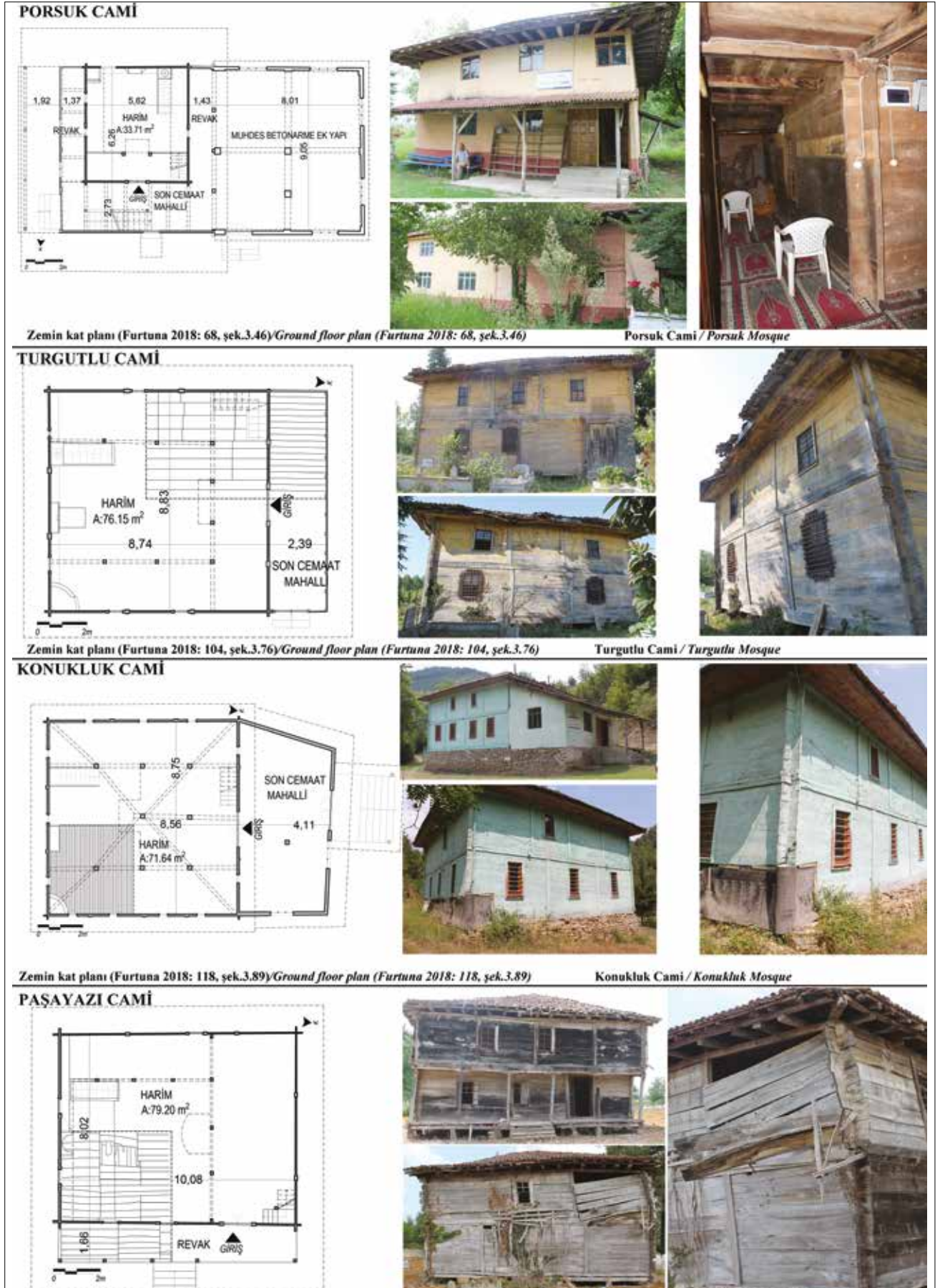
Levha 3. Göğceli Cami, Şeyh Habil Cami, Aşağı Donurlu Cami ve Orduköy Cami plan rölöveleri ve cephe görünümleri (Furtuna 2018) / The plan surveys and the facade views of Göğceli Mosque, Şeyh Habil Mosque, Aşağı Donurlu Mosque, and Orduköy Mosque (Furtuna 2018).

Levha 4. Gökçeli Cami, Kuşhane Cami, Kocakavak Cami ve Ustacalı Cami plan rölöveleri ve cephe görünümleri (Furtuna 2018) / The floor plan surveys and the facade views of Gökçeli Mosque, Kuşhane Mosque, and Kocakavak Mosque, Ustacalı Mosque (Furtuna 2018).

Levha 5.Karakaya Cami, Musçalı Cami, Dalbahçe Cami ve Yukarı Kavacık Cami plan rölöveleri ve cephe görünümleri (Furtuna 2018) / The plan surveys and the facade views of Karakaya Mosque, Musçalı Mosque, Dalbahçe Mosque, and Yukarı Kavacık Mosque (Furtuna 2018).

Levha 6. Porsuk Cami, Turgutlu Cami, Konukluk Cami ve Paşayazı Cami plan rölöveleri ve cephe görünümleri (Furtuna 2018) / The plan surveys and the facade views of Porsuk Mosque, Turgutlu Mosque, Konukluk Mosque, and Paşayazı Mosque (Furtuna 2018).

KAYNAKÇA

BAYRAKTAR, M.S. 2005.

Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum.

BİLGİ, Ö.1996.

“Samsun-İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları, İkiztepe kazılarının 1996 dönemi sonuçları ve genel değerlendirme”, **Dergi Park**, 191-230, Kasım 12, 2017 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12670> adresinden alındı.

BİNAN, D.U. 2013.

“Türkiye’de Çok Katmanlı Yerleşimlerde Tanımlama-Koruma Yaklaşımı ve Öneriler: Bergama Örneği”, **Tasarım+Kuram**, 9(16), 1-26.

BİNAN, D.U. 2018.

BERGAMA Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri ve Çözümlemesi / Verzeichnis und Analyse der Städtischen Denkmäler, MIRAS 3, Alman Arkeoloji Enstitüsü Yayını, Ege Yayınları, İstanbul, ISBN:978-605-9680-82-0.

CAN, Y. 2004.

Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler. Etüt Yayınları, İstanbul.

ÇORAPÇIOĞLU, G. Ö; BİNAN, D. U. 2017

“Su Değirmenlerine Yönelik Bir Belgeleme ve Koruma Yöntemi”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi e-dergisi*, **Megarom**, 12(2), 228-248.

DANIŞMAN, G. 1986.

“Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği-Bafra, İkiztepe Arkeolojik Verilerinin Işığında Çarşamba, Gökçeli Caminin İncelenmesi.”, **IX. Türk Tarih Kongresi** (Ankara, 21-25 Eylül 1981), Kongreye Sunulan Bildiriler I, editörler: Ekrem Akurgal *et al.*, 135-144, Türk Tarih Kurumu Yayınları IX/9, Ankara.

DANIŞMAN, G. 1998.

“Yayla Settlements of the Bolu Region as Examples of Indigenous Development of Rural Vernacular Architecture on the Anatolian Plateau”, **IX. Türk Tarih Kongresi Bildirisi**, 27-48, Ankara.

ERSOY, A. 1993.

XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.

FURTUNA, Ç. 2018.

Samsun-Çarşamba’da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

HASOL, D. 2012.

Mimarlık Cep Sözlüğü, Yem Yayınları, İstanbul.

ICOMOS, 2013.

Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, Ocak 1, 2018 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf adresinden alındı.

KUNIHOLM, I.P. 2004.

“Dendrokronoloji Yöntemiyle Tarihlenmiş Osmanlı Anıtları”, **Osmanlı Arkeolojisi**, Editörler: Uzi Baram ve Lynda Carroll, 100-139, çev. Bilgi Altınok. Tarih Coğrafya Dizisi-28, İstanbul.

NEFES, E. 2010.

“Çarşamba’da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3-14, 385-397, Nisan 29, 2020 tarihinde http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/say114pdf/nefes_eyup.pdf adresinden alındı.

NEFES, E. 2012.

“Samsun/Çarşamba’da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş İki Ahşap Cami; Ustacalı Köyü ve Kocakavak Köyü Camii” **Vakıflar Dergisi**, 38, 155-164, Aralık 15, 2017 tarihinde <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/970/Nefes.pdf?sequence=1&isAllowed=> adresinden alındı.

ÖZGÜNER, O. 1970.

Köyde Mimari Doğu Karadeniz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.

ŞAHİN, M.K. 2004.

“Samsun-Çarşamba/Yaycılar-Şeyh Hâbil Camii”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4, 2, s.15-36, Nisan 29, 2020 tarihinde <http://static.dergipark.org.tr/articledownload/imported/1020000099/1020000093.pdf> adresinden alındı.

UZUN, Z. 2016.

Samsun, Kavak’taki Ahşap Camilerin Mimari Özellikleri ve Koruma Sorunları- Dere Camisi Restorasyon Projesi Önerisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Samsun İl Özel İdaresi. 2003.

Samsun Kültür ve Turizm Envanteri, Samsun.

Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).

Dosya No: 55.05/5, Göğçeli Cami, Samsun.

Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).

Dosya No: 55.05/10, Aşağı Donurlu Cami, “Müze

- Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Kenan Sürül. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/11, Şeyh Habil Cami, Samsun.
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/30, Paşayazı Cami, Samsun.
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/51, Turgutlu Köyü Cami, Samsun.
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/58, Dalbahçe Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Kenan Sürül. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/59, Gökçeli Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/61, Porsuk Köyü Cami, "Dosya İnceleme Raporu", (Hazırlayan: Jeodezi ve Fotogrametri Müh. Sedat Fidan. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/62, Karakaya Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/63, Musçalı Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/64, Konukluk Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/65, Kocakavak Cami, Samsun.
- Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi (SKVKBKMA).
Dosya No: 55.05/66, Yukarı Kavacık Cami, "Müze Müdürlüğü'ne Rapor", (Hazırlayan: Arkeolog Emine Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)
- Yılmaz ve Necati Kodalak. Samsun.)Samsun Valiliği, Samsun İl Özel İdaresi. 2011.
- SAMSUN VALİLİĞİ, 2011.
Samsun Ahşap Camiler, editör: Şenler Yıldız, Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi, 2003.
Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu, TÜBA-TÜKSEK Yayınları. İstanbul.
- URL-1. Eylül 15, 2017 tarihinde <http://yerbilimleri.mta.gov.tr/anasayfa.aspx> adresinden alındı.
- URL-2. Eylül 15, 2017 tarihinde <https://www.google.com/maps> adresinden alındı.